

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Be-reshit

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 596 [1836 oder 1837]

מִרְפְּסֵה תְּשֻׁמַּח לְכָל תַּלְלוֹךְ הַמִּדְקָה אוֹהוּ הַבֵּיתָנֶל רוֹא

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8807

אור לנתיבה

והוא

הקדמה כוללת לכל חמשת הספרים

התורה הזאת אשר פס משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים והם:
(א) **כפר בראשית**, הכולל מעשה בראשית והמצול ותולדות האבות הקדושים וכל הקורות אותם עד בא יעקב וצניו מלרימה ומיתת יעקב ויוסף - (ב) **ספר שמות**, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תורה והמשפטים ועשיית המשכן והכלים והצגים: (ג) **ספר ויקרא**, ויקרא ג"כ תורת כהנים - יכלול עניני הקרבנות וקדושת הכהנים, והטומאות והטהרות ויתר קדושות העם והארץ שהם דיני השמיטה והיוזל: (ד) **ספר במדבר**, ויקרא ג"כ הומושהפקודים, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן שלוח מרגלים וכל מה שילא להם ממדים בדבר המרגלים, ויכלול המלות והמשפטים אשר לזה ה' ביד משה בערבות מואב: (ה) **ספר דברים**, ויקרא ג"כ משנה תורה, בו שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת אלהיו, והוסיף עליהם מלות ודקדוקים שלא אמרם עדיין, ויעודים והצטקות אם ישמעו, ואזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעד בט את השמים ואת הארץ, וכחצ להם שירה לעד על זה, וצרכם קודם מוחו: ויש מרז"ל מנו שבעה ספרי תורה (שנת קט"ז ע"א), ולדבריהם פ' ויהי בכסוע הארון ספר בפני עמנו, ושלמעלה ממנו ספר בפני עמנו, וכן מה שלמעלה ספר בפני עמנו, נמלא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל, ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה, שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר חפצו ס"ה חסר אות אחת, והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה (דברים ל"א כ"ו)? אלא ע"כ הקצ"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקצ"ה אומר ומשה כותב בדמע, כמו שכאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם צרוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר צדיו (צ"ב דף ט"ו, מנחות דף ל'): ויש ספרים שגורסין הקצ"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקצ"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכ' הריטב"א וההפך שצנייהם כי הראשונים נכתבים צדיו ואלו בדמע, וכ"כ רבינו מאיר ז"ל. ויש שגורסין עד כאן הקצ"ה אומר ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקצ"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהי' כותב ובוכה ולא הי' חוזר הפסוק. והיינו דאמרינן כמה דכתיב להלן מפיו יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הנער לא

אור לנתיבה

היה אומר וכותב - ולפי' הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה
אומר ומשה כותב בדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה
במנחות פירש"י כטעם השני, אבל ב"ב פי' כטעם הראשון, וכתב כמו שנאמר
להלן, אכולה מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמלינו שהנביאי'
כותבין מפי רבן עכ"ל, וגם זה דחוק שלכאורה אין זה לריך לדחיה: וכדאיה
לי שלכונה עלומה הביאו ראיה מדברי צדוק, שהי' אפשר להקשות אם הקב"ה אומר
ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו הם גופות נסתרים
ולא כמדברים בעדס? ד"מ בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה, הי' מהראוי שיאמר
אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם בצחינת האומר המדבר בעדו,
או בצחינת הכותב המדבר מגופו, ולא יזה סבה שנו מדרך הלשון לדבר כגוף שלישי
המספר מגוף שלישי? והדבר ידוע שכבר נמלאו אנשים שנתקאו בזה וכמעט גרס
להם הקושיא הזאת להסתפק בכותב התורה, ולזה מביא ראיה מצדוק שהעיד בעלמו
שהי' כותב את המגלה מפי ירמיה, ואעפ"י כן הזכיר תמיד ירמיה וצדוק כמדבר
מגופות נסתרים, וקרא את המגילה באזני העם בלשון הזה, וילוח ירמיה את
צדוק לאמר, ולא אמר אני ירמיהו מלוח את צדוק, ולא ולוחי ירמיהו, ומוכת
משם שצדוק הזה הנביאי'ם כותבין מפי רבן. והרמב"ן ז"ל כתב בתחלת התורה הטעם
שלא כתב משה רבינו את התורה כמדבר בעד עלמו ולא הזכיר את עלמו בצורה
עד שכולד ונזכר כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לצריאת עולם, אין
לריך לומר ללידתו של משה רבע"ה, כמו שבא בקבלה שהי' כתובה באש שמורה
על גבי אש לבנה, והי' משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"ש: אבל זה אמת
וצדוק שכל התורה מתחלת ס' בראשית עד לעיני כל ישראל הי' משה הכותב מפי
הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד
תמס (דברים ל"א כ"ד), שלשון תמס מורה על השלימות המוחלט בכל חלקיו,
שכלה לכתוב שירת החיוב והצרכה ומה שנאמר אחריו עד לעיני כל ישראל, כמו
שנפרש שם בעז"ה. והיא הראיה שמביא ר' שמעון, אפשר ס'ת חסר אות אחת
וכתיב לקוח את ספר התורה הזה, כי אלו היה ספרו של משה חסר שמונת הפסוקים,
איך כתבו לכהנים הלויים לשומרו בצדוק, ולא מסרו תחלה ליהושע לגמרו ולהוסיף
בו ספור מיתתו? אלא וודאי שמשה כתב הכל ולא הכיח ספר תורה קשר אות אחת
מלד ארון ברית ה':

והנה אנטנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו
כן היא עתה בדיניו היום לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה ולא קרה לה כאשר יקרה
לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים צדוק הימים ישנו בהם בתוספת וגרעון או
חלוק, פעם בשגרה מחמת העללה, ופעם בצדוק ברעותם לתקן את דברי המחבר,
עד שבאורך הזמן השתכח הקריאה האמתית לגמרי, ויתנסח הספר. ולא כן
הבטיחו האל הנאמן צבריתו, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (ש"ל כ"א), ושנה
על ידי נביאי'ו הקדושים באמרו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רומי אשר עליך
ודברי אשר שמתי בפיו לא ימוש מפיו זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה
ועד עולם (ישעיה נ"ט כ"א). ולכן העמיד לנו ליצ' העורך אנשים סופרים ובעלי
מסורה, שהיו סופרים כל אותיות שבצורה, לשמורם מיתר וחסר, והיו משגיחין
על הספרים המועתקין להסיר מהם כל שגיאת הכתב על פי כללים מקובלים מימות

עזרא הסופר וסיעתו, כאשר נבחר להלן בעז"ה. וגם על הנקוד והטעמים שמו
עין, לתקנם כראוי ולשמרם ממכשול, ואם נאלה נפל חלוק קלת צין הספרים, כגון
חלוק הקריאה שצין ז"א וז"כ וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק
החלוק ההוא אל הכונה, אם תקרא כך או תקרא כך, והכונה אחת היא, ואין
צנייהם הצדל, כי אם צניוים או צנימות הקריאה, לא צניין המוצן מהם,
וכגון זה אמרו רז"ל מנלפ"ך שכחם וסזרו ויסדום, לפי שאין צנייהם לאותיות
הפתומות כי אם תקון הכתב לבד, היה אפשר שישכחו, עד שהיו לריבים לנופים
לחזור וליסדם בצבואה:

וראוי להעיר צניין הזה ארבע צנינות, והן (א) המצטא, או הצרות הקול
היוצאות מפי המדבר אל אופן השומע, אשר על ידם יבין השומע מה שצלב המדבר:
(ב) תקון המצטא, והוא לרוף הצרות ההן, מצורם והפרדם עד שיהיו להיצות
ולמאמרות שונים, מולא הצרות, והקולות, ומדרגתו ושיעורם: (ג) המכתב,
והוא הצורות והסימנים, אשר על ידם יודעו הצרות המצטא אל רואיהן, כגון
האותיות והתנועות: (ד) תקון המכתב, והוא סימני תקון המצטא שזכרנו, דהיינו
מצור האותיות והציות והפרדם, על ידי הרווח שצנייהם, והנקודות והטעמים,
ובל"ה גם התנועות ירשמו על ידי נקודות שמת הכתב, ואם כן גם התנועות
מכלל תקון הכתב. וכדבר על כל אחת ואחת מאלו הצנינות בפרט:

לשון הקדש צו נכתבו כ"ד ספרים אשר צירינו היום, הוא הלשון אשר צו דבר
הש"י צ"ה לאדם הראשון לקין לנח ולצבות הקדושים, וצו השמיע עשרת הדברים
על הר סיני, ונכתבו הלוחות, וצו דבר עם משה ועם נביאיו, ודי לו צוה יתרון
ומעלה והדר מעל כל הלשונות, לקרותו לשון הקדש:

ובכ"ד (פרשה ל"א ס"ח), עשה לך שרף, לא נתפרש. ר' יודן צ"ס ר' איסר
אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה. כיון שאמר לו הקב"ה עשה לך שרף ולא פי',
אמר אם אני עושה אותו של זהב, אין הלשון הזה כופל על הלשון הזה. של כסף
אין הלשון הזה כופל על לשון הזה. אלא הרי אני עושה אותו של כמשת לשון כופל
על לשון שנאמר ויעש משה נחש נחושת, מכאן שנתנה תורה צ"ה הק. ר' פנחס ור'
חזקי' צ"ס ר' סימן אמר כשם שנתנה תורה צ"ה הק כך נברא העולם צ"ה הק. שמעת
מימך אומר גיני גיניא (איתא איתתא כ"ה גירסת הערוך ערך אנתרופי),
אנתרופי אנתרופיא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה כופל על הלשון
הזה עכ"ל (שם והוצא גם שם פ' י"ח סימן ז' עיין יפ"ת שם): וזהו פירושו
מכאן שנתנה תורה צ"ה הק, כלומר שהשם דבר עם משה צ"ה הק, שבו הלשון כופל
על לשון, והצין מרע"ה מדעתו שכותב השם צ"ה שיעשה נחש נחושת. ובעבור
גיש אומרים שהכתב שנתנה מאשורית לעברי, כמו שנבאר לקמן בעז"ה, הו' אפשה
לטעות ולומר כדברי הטועים שנתנה גם הלשון, ובלשון אחר נתנה תורה, לכך
הצוה ראה שבלשון הקדש הו': ור' סימן הוסיף שהעולם נברא בלשון הקדש,
כלומר כך הו' לשון האדם מתחלת הצריאה, הוא הלשון אשר למד הקב"ה את האדם
ואשתו, וצו היו מדברים הם וצנייהם: והצוה ראה ממה שאמר אדם לזאת יקרא
אשה כי מאיש לקחה. כי אין שם האישה והאשה דומה במצטא כי אם צ"ה הק, אבל
בלשון יוון שם האישה אנתרופוס ושם האשה גיני, ולא בגזרות זה מזה, וכן בלשון
ארמי שם האישה גברא ושם האשה איתתא, ומוכח שלא דבר אד"הר לא צ"ה יוון
ולא

אור לנתיבה

ולא בלשון ארמי. ולא הי' מן הנורך להביא ראיה על שאר הלשונות, כי אם יש מקום לטעות, אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדומות ומשובחות, והאומות אשר השתמשו בהן היו מסודרות ואנשיה אנשי נימוס וחקים מזמן קדום. ובאמת לשון ארמי חשוב כמעט כל"הק שהתורה מספרת בו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ב) אמר רבי יהודה אמר רב אד"הר בל' ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיד חל, והכונה שספר גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מר' יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש כופל על לשון אשה. ולשון יון הי' משוּבַח לחכמינו ז"ל כדאיתא במגילה (דף ט' ע"ב), על יפת אלהים ליפת ע"ש. מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק והטעות כלל: מעתה אין מקום לטענות הר' יצחק עדאמה בספרו עקידת יצחק שער ח' צפרק הנקרא לו שער החבור, שהשיב על ראיות ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלין ההעתקה ואינם כמו שמות העלם הפרטי שלא יקבלו ההעתקה? כי לפי דברינו לא הי' צריך ר' סימון לחסור, אלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה כופל על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון בעולם שגם בו פס האשה והאיש דומה במצטא, אין לחוש לו כמ"ש, שלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו:

והנה באמת הראיה משמות העלם הפרטי שהוכחו בחזרה היא חזקה ונוכחת ואין להשיב עליה. לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הומירוס, פלאטון, אלכסנדר ונעזאר וניגרא כך פהם בכל הלשונות לא ישתנו כי מעט בחלוף מצטא שפתיים אשר לכל עם ועם. וראינו שהתורה נחנה סבה אל הנחת שמות העלם אדם מן אדמה, (אדמה על פס הלצב, שהאדמה אשר באקלם ההוא אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), אזה מן אם כל חי, וכן קין שת והבל נח ופלג, כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא חתכן כי אם כל"הק, שבו הלשון כופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התורה נשארו השמות ההם בלשון הקדש ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה נכרת מתוך הלשון, וזאת היא ראיה עלומה ועדות נאמנה על היות ראשית הנחתם כל"הק:

והנה הי' בכל העולם שפה אחת ודברים אחדים עד ימי פלג שנימיו נפלגה הארץ ונתרחקו המשפחות זו מזו מקלה העולם ועד קלהו בחטא דור הפלגה, ונחלבללו הלשונות, כמאמר הכתוב שם בלל'ה' שפת כל הארץ ומשם הפינס ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'). ונשתנה ונתחלק הלשון על ידי הבלבול והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקחת הלשונות דמיון מה עם הלשון ההוא הקדום, אשר ממנו ילאו, וקלחם רחקו מעליהם באורך הזמן וטלטול האומות עד שלא נכר עוד להם שום התדמות בהצדה כלל: והלשונות ההם רבו כמורבו, ומז"ל חלקום לשבעים לשון, כפי מה שמלאו מספר בני שם ואם ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד י"ד ליפת, ל' לאם כ"ו לשם, ובבני חם דלג אשור ופלשתיים כי שני אלה ילאו מזולתם אשר כבר נחשבו, ולא נשאר הל' ההוא הקדש על זהרו ולמותו ונעימתו כי אם ציד עבר אבי פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המלוה אשר לזה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא. ואמרו חז"ל שהיא שבע המלות שנלטו בהן בני נח, ואין ספק שאדם וחוה אשר שמעו את המלות

המלות ההן מפי הגבורה בל"הק מהכרוחותן לזניהם וזניהם לזני צניהם בלשון ההוא -
 וכן נראה שהיו ספורי צראשית נודעים לאדם וחוה מפי השם, ונמסרים על פה
 דור אחר דור עד עבר כאשר עוררתי על זה בצאורי לספר צראשית (ב' א'),
 והי' גם זה בל"הק. ולזה נקרא הל"הק לשון עברי על שם עבר כדעת קלת המחברים
 (כי לדעת רש"י ורע"ב נקרא עברי על שם מעבר הנהר), בעבור שהלשון הזה
 לא נשאר בימי ההפלגה על מתכונתו כי אם לו, וממנו השתלשל לזניו עד שהגיע
 לאברהם זניו ע"ה ולזיתו, וליצחק וזיתו וליעקב וזיתו, וירד עמהם מזרעו,
 וגם שם לא שנו לשונם המקודש, כאשר זכרו חז"ל, ותהי להם לנדקה. ויש על
 כל זה ראיות כאמנות מן שמות העלמים הפרטיים הנזכרים בתורה דור אחר דור,
 שכלם נגזרו ממחנב ל' עברי, כגון אברהם מן אב המון וישמעאל מן שמע אל
 וכן יצחק ויעקב, וזניו שצטייה כלם לשון נופל על לשון הקדש. וזכות לוט שנחגדל
 בבית אברהם קראו לזניהו מואב וזן עמי ע"ש שילדום מאניהם, ושמות הנצרות
 והמקומות כגון באר למי ראי, ובאר שבע ועשא ושטנה לוער ומלפה וסכת וזית אל
 אבל מזרים ודומיהם: כל אלה השמות מורים על מקורם שהוא לשון עברי, שזו
 הדבר מוזן מענינו, ובכל הלשונות שנעתיקה התורה אליהן נשארו שמות העלם
 כמות שהן בל"הק, והענינים אשר להם כמו סבה לקריאת השם נשתנו על ידי
 ההעתיקה, ועל ידי זה נאבד הדמיון בהצדה ולא יפלו עוד השמות על הענינים:
 ד"מ ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעיני מתורגם לאנקלוס ארי אמת
 ארי גלי קדם ה' עולבני וכן לוי מן ילוח אישי אלי מתורגם יתחבר לי בעלי, ונחש
 הנחשת מתורגם בארמי חיואי דנחשא, ובל"א (קופפערנע טאמגע), וכן בכל לשון
 נופל על לשון יהי' הדבר כן. ואם יאמר הנביא ויקו למשפט והנה מספח לנדקה
 והנה לעקה (ישעיה ה' ז'), ותרגם הארמי ואמריה דיעבדון דינא והא חינון
 אנוסין, אמריה דיעבדון זכו והא חינון מסגין חובין:

ולא יסתפק שום משכיל שכאשר ידבר הש"י ב"ה עם זני אדם, שישיע את
 קולו עם כל התקון הראוי אל המצטא ההוא, אשר בו ישתמש, דהיינו הצרת האותיות
 ע"י התנועות נרופן ופרודן כפי נורך הענין, מדרגות הקולות בעומק וגובה אורך
 וקולר, עם ההפסקות הנעימות במקום הראוי, ובלעדי כל אלה לא יוצן המאמר
 לשומע ככל הנורך: ד"מ אמר ה' לקין מה עשית קול דמי אחיך לועקים אלי מן
 האדמה ועתה וגו' (צראשית ד' י'). אין ספק שהקול הנשמע לקין חזך ההצרות
 ההן כפי משפט הלשון, לרף האותיות עם התנועות הראויות להן והיו למלות,
 וחבר המלות ההן או הפסיק ציניהן כפי נורך המוזן. כבר דרך משל תיבת מה עם
 תיבת עשית והפסיק זמן מה עם הרמת הקול צמלת עשית כדרך השואל: והפסקה
 גדולה ממנו היתה בתיבת האדמה, ששם גמר את ענין הסיבה והתחיל לספר את
 המסובב, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו': ובמאמר קול דמי אחיך וגו' יעמוד
 מעט בתיבת אחיך ששם גמר ענין הפועל והתחלת ספור הפעולה, לועקים אלי.
 ומלת מן שהיא מלת היחס, וגם היא קטנה בערך אל מלת האדמה שאחריה השמיע
 ברדיפה בלי העמדה כלל, והעמדה קטנה במלות אלי, ששם גמר הפעולה, ומה
 שאחריה חינון אלא ספור המקום אשר ממנו באה הפעולה היא, מן האדמה:
 וכל הדברים הללו ידועים ומפורסמים לבעלי הלשון, ועל קלחת כזו ונוסדו כללי
 נחשת הטעמים זגגיתן, אשר בהן נתיסד לשון הקודש מיתר הלשונות הנודעות
 לנו

לנו - אין צהר מדקדק כל כך צדקדוק עמוק להיות חצור התיבות והפרדן מיוחס עם חצור הרעיונים והצלף, עד שיהיו דרכי הלשון מסכימים מלך זה עם דרכי הנפש ועשתמותיה, והדבור הסלונני נערך ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, ונדבר עוד מזה להלן ח"ה:

ואולם דע שאין די בחצור ופרוד התיבות לצד אשר אליהם יורו ליוני הטעמי, כי אם יאמרו הדברים עם כל הדקדוק צדדיפה והעמדה, בלי שנוים וחלוק צמדדגת הקולות וערכן ונעימתן כראוי לפי הענין, יהיו כעלמות היצעות אשר אין בהם רוח חיים, כמעט שלא יובן על דם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא ינעם לחיך, כחל הזה שאין בו מלח, ולא יכנס בלב השומע להעירו ולבוננהו, עד שרז"ל אמרו הקורא בלא זמרה וכו': כי יש לכל רעיון ורעיון מדרג' בקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש, כגון לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרנון, להתראה ולנקמה, לשמחה ולעצב, ד"מ מלות אי הכל אחיך אין בהם חלל שאלה גרידא, בלי רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין המשחאה ומתרה צמוטא. ומאמר קול דמי אחיך וגו' יש בהם מן החמלה על דם נקי אשר כשפר, ומן הקנאה לנקום את נקמתו צשופכו. וסיי' צדברי גערה וכאלה ותוכחה, ועתה חרור אתה מן האדמה וגו': ואף שאין לכל הענינים הללו סימנים וליונים צמכתב, מכל מקום הרולה להטעים את דבריו, לריך שיטנה ויחליף בקולות ההצרה, כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשות הנפש למדרגות הקולות והנגון:

מעשה אין ספק שמדע"ה שמע את כל דברי התורה מפי הגבורה עם כל הדר וחקון הקודות והטעמים המיוחסים להן, צדקדוקיהן ולרופיהן לא נעדר מהם דבר, וכן מסרם ליהושע ויהושע לזקנים וכן כשחלשלה הקבלה ההיא דור אחר דור: הבן הלומד מפי אביו או התלמיד השומע מפי הרב, שמע ממנו את המאמרים עם כל תקון המצב הראוי להם, כפי אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שנס לבניו ולתלמידיו, כי כן המלוה ושננתם לבניך שיהיו הדברים מחודדים צפיו. לא נתנו את כחצי הקדש לצניהם או לתלמידיהם ועצום לקרות בהם מתוך הכהב לצד, כי ה' להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניהם, ושנו עמהם, בקול דברים צנעימה וזמרה, והי' מוסרין להם על ידי כך טעמי התורה, והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברים בלבם והיו שם כדרבנות ומסמרות נטועים:

ועל דבר המכתב אשר צו כתב משה את תורתו, יש מחלוקת בין המחצרים האחרונים, אם הוא הו"א הכתב אשר עתה צדינו היום, אם לא. עקר המחלוקת מהא דאיתא בסנהדרין פרק כה"ג (ף כ"א ע"ג), אמר רב זוטרא ואיתימא רב עוקבא צחלה נתנה תורה לישראל צכתב עברי ול"הק, חזרה ונתנה להם צביצי עזרא צכתב אשורית ולשון ארמי. ציררו להן לישראל כתב אשורית ול"הקדש, והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותפי מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. (פירש"י כתב עברי, של בני עבר הנהר. וכתב ליבונאה, אותיות גדולות כעין אותן שכותבין צקמיעות ומזוזות. ור"ת פירש ליבונאה שם מקום שכותבין צו כתב משונה: וכן נראה שאין האותיות הגדולות משונות כל כך מהקטנות, עד שהבקי באלו לא ידע לקרות את אלו, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא (דניאל ה' ט'), ועוד שהדבר נודע צימינו שהכותיים שהם אנשי שומרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכאשר כזכור להלן, וכ"כ הדמ"ס ז"ל צפירוט משנת

ידיים פ"ד משנה ה' שהוא הכרז הכהוג אלל העם הנקרא אל סאמיר"ה והוא שומרון, וכן כתב רבינו עוזדיה מצרטנורה (שם). תניא רבי יוסי אומר ראוי היה עזרא שתתן תורה על ידו לישראל, אלמלא לא קדמו משה. במשה הוא אומר, ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'), בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), מה עלייה האמור כאן תורה חף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואותי לזה ה' צעת הריא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' י"ד). בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לצבו לדרוש את תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד לישראל חוק ומשפט (עזרא ז' י'). ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשחט' על ידו הכתב, שכאמר וכתב הכשחון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (שם ד' ז'), וכתב ולא כהלין כתב למקרא ופסא לאהודע' למלכא (דניאל ה' ט') וכתב וכתב את משכ' התור' (דברים י"ז ט'), כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית שעל עמהם מאשור. תניא ר' אומר בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל, כיון שחטאו והפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהם החזירו להם, שכל שובו לצלרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכרי' ט"ו י"ג), למה נקרא אשורית? שמאשרת בכתב. רש"י אומר משום ר"ח בן פרטא שאמר משום ר"ח המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עקר וכו'. לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא? אמר רב בגמטריא איכתב להון וכו'. ופירש"י ז"ל וכתב הכשחון, כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין צימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין צימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר ולא כהלין כתבא למקרא, שלא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך צימי בלשון והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו הכתב באותו היום: את משנה התורה רמז לנו משה רבינו שכתב שצימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית שנתן להם צימי דניאל וצא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית: בכתב זה נתנה תורה לישראל, צימי משה, ולמה לא כהלין כתבא למקרא, דכיון שחטאו צימית ראשון צזו את התורה כהפך להם לרועץ, לשון תרעץ אויב ששכחתי ע"כ. והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד, כי מה שפירש וכתב הכשחון כתב שנשתנה, ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה, שהרי באה התיצה הריא צספר עזרא כמה פעמים, ובאורה לפי מקומה כמו אגרת, וכן השיב המלך (עזרא ד' י"ז) כשתוכא די שלחחון עלינא, ואגרת שכתב המלך נקרא כשתוכא די ארתחששתא מלכא (שם כ"ג), וכן פירש רש"י שם וכתב הכשחון וגו' וכתב האגרת כתוב באותיות ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית, ואם כן מה ראה מכתב האגרת אשר כתבו סוטני ישראל אל המלך לכתב שכתב צו עזרא את התורה? ועוד שהם לא כתבו אשורית כי אם ארמית כמ"ש בפירוש, וכתב ארמית, ואם הכתב הוא נקרא כתב הכשחון, והוא ראוי להשתנות, כלומר ראוי שישונה הכתב אליו, יקשה באיזה כתב כתב המלאך צימי בלשון, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד שעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה שר' יוסי בעל המאמר הזה שהציא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא ואח"כ מקרא דדניאל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוון את דברי הצרייתא ע"פ פירוש רש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל בצאופן אחר. כי הנה הכתב או האגרת הזה אשר עליו נאמר וכתב הכשחון כתוב ארמית ומתרגם ארמית, היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שוטני ישראל אל המלך ארתחששתא

אור לגתיה

להפר את עלת זוכי הצית, וכן נאמר גם (עזרא ד' ט') רחום בעל טעה ושמי ספרה
 (פירוט רחום המזכיר ושמי הכופר), ושאר כנותהון (וגאר טיעותיהם), דניאל
 ואפרסתיא טרפליא אפרסיא ארכוי בצליא שושנכיא דהוא עלמיא (הללו כלן שמות
 של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון); ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא
 והותיב המו בקריה די שמרון ושאר עבר נהרא (אפרסי' הם הפרסיים אשר הושיב
 סנחריב בערי שמרון: ושאר עבר נהרא, ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי
 שנהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל, נמלאו אותן האומות שלנד ארץ ישראל
 הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל - רש"י): והכותיים הללו כותבי האגרת
 הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורבותינו ז"ל קראום הדיוטות, לקחו להם כתב
 עברי ולשון ארמי, כמו שאמר מר זוטרא. והיה הדבר הזה נודע בימי חכמי תלמוד
 וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז"ה, והם כתבו את האגרת לשון ארמי,
 שהוא לשונם, וככתב ארמי, שהוא כדלמא כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים.
 ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב
 את ספרו כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), מזכיר שהיה כתוב בכתב ארמי ובלשון
 ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתב את ספרו, כי אלו היה
 הכתב שהוא בעלמו, מה היה לדיק להזכיר ולפרט באיזה כתב או לשון נכתבה
 האגרת? לא היה לו לומר כי אם ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל וגו'
 כזה או גמא, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו נכתבה ובלשונה ממש.
 ואולם אם הי' כתב האגרת משונה מכתב ס' עזרא, יפה הזכיר לנו הכותב, והודיענו
 ששם הי' הכתב ארמי והל' ארמי והוא יכתוב בלשון ההוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב
 וישתמש בכתב אחר, ומוכח מזה שהכתב שכתב בו עזרא את ספרו, לא הי' כתב
 הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא בידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ"ש רז"ל (נדרים ל"ז ע"ב), אמר ר'
 חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושם שכל ויבינו במקרא
 (נשמי' ח' ט')? ויקראו בספר תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה
 שהי' התרגום לפניהם על ספר, כי כן משמעות הכתוב, ואחרי שהם כתבו בספר
 עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את התרגום התורה
 בכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שבימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב
 אשורית ולשון ארמי, הכוונה שבימיו ועל ידו נהרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב
 התרגום בכתב אשורית. והנה המלאך שכתב לבלשור, ע"כ שכתב בכתב ההוא
 אשר בו כתבו אנשי כ"הג את ספר דניאל (כי הם כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל
 ומגלת אסתר, כמו שאמרו ז"ל בב"ב דף ט"ו), דהיינו בכתב אשורית, שהרי שם
 לא הזכיר הכותב שהיה כתוב ארמית, כאשר הזכיר בעזרא: ויותר הי' לדיק
 לפרט שם, כדי להודיע איזה כתב הי', שלא היו יכולין לקרותו? אלא ודאי שהי'
 כתב אשורית כמות שהוא לפנינו בס' דניאל, ולא הי' א"כ מן הנורדך להזכיר דבר
 לא מן הכתב ולא מן הלשון, כי כן הי' כמות שהוא לפנינו: והיו שם יהודים רבים
 ולא יכלו לקרות את הכתב ההוא, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא, ואחר כך
 בימי עזרא נתפרסם הכתב ההוא ע"י הסופר הזה שכתב את התורה ותרגום ארמי
 בכתב אשורית, ומוכח מזה ברציה עלומ' שהכתב נשתנה ע"י הסופר הזה, אחרי
 שבימי דניאל לא היו יודעים לקרות כתב אשורית שהוא הכתב אשר בו השתמש

עזרא וסיעתו. ותצין מזה מדוע הביא ר' יוסי בתחלה קרא דעזרא ואח"כ קרא דדניאל, כי לולי קרא דעזרא לא הי' נשמע מקרא דדניאל כלום, שלא היינו יודעים באיזה כתב כתב המלאך: אבל אחרי שהזכיר בעזרא שהי' כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ודניאל לא זכר מזה כלום, מוכח שהמלאך כתב באותו כתב שהשתמשו בו אנשי כ"הג בכתבם את ספר דניאל, שהוא כתב אשורית. וכתוב לא כהלין וגו' מוכח שנשתנה הכתב אחרי כן. וכדי שלא יקשה לך על עזרא וסיעתו, איך היו רשאים לשנות את הכתב, והלא כתוב אלה המלות, מלמד שאין הביא רשאי למדש דבר מעתה, וקאי גם על הכתב, כדאיתא במגילה (דף נ' ע"א)? לכך הוסיף ר' יוסי וכתוב את משנה התורה הזאת כתב הראוי להשתנות, כלומר קרא אשכח ודרש, כמו שתירץ התוספות שם על הקושא הרי"ב בעלמה, שעל הדרש הזה סמכו הגדולים הללו בשנותם את המכתב. מעתה דברי ר' יוסי מבוארים בעזר האל יתברך באר היטב. ואולי יש לדחוק בדברי רש"י ז"ל ולפרשם באופן שיספיקו עם דברינו אלה:

ר' יוסף אלב"ו בעל ספר העקרים (מאמרג' פ"ז), הביין הדברים כמשמען שלדעת ר' יוסי ומר זוטרא כתב משה רבינו את תורתו בכתב עברי, שהוא כתב שהכותיים משתמשין בו, ובו היו הלכות כתובים, ובימי עזרא נשתנה הכתב לאשורית, שעלה עמהם מצבל (והוא הנקרא סיר"ט): אבל הרי"ב"א כתב בשם בעלי התוס' שלא הי' מעולם אפילו דעת יחיד מרבתינו ז"ל שלא יהיו הלכות וספרו של משה רבינו כתובים בכתב זה המאושר והמקודש אשר צדיקנו וכמה תלי תלין של הלכות וסודות תלויין בו, ואם היו הלכות בכתב עברי מה נס צמ"ס וסמ"ך שבלכות? (כי בכתבם של כותיים אין המ"ס והסמ"ך עגולים עגול שלם). אבל וודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקודש שבלכות וע"כ נקרא קודש: ומתוך תומת וקדוש הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבים אותו אפי' בספרים שכל מלך או שכל יחיד כותב לעלמו, אלא היו כותבין כתב עברי. וזהו משגגו הארון שכתו אותיות מלפ"ך (שאין האותיות ההן נהוגות כי אם באשורית): וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה כעליוהו להם, אם שהיה אללם הכתב הזה קודם לכן, שנודע להם מספר הקודש, מלבד כתב שלהם, או שראו אותו עם יחידי סגולה מצני הגולה, וחמדו אותו, ובני ישראל הורגלו בו עמהם, וזהו שעלה עמהם מאשור וכו' עיין בספר עין יעקב (מגילה דף פ"א), והכותב האריך שם בטענות נגד בעל העקרים, והכריח בדברי הרי"ב"א הנ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא בספרים שהיחיד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל, דהיינו לכל יחיד ויחיד שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם בימי עזרא, אבל הלכות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית:

אבל צירושלמי דמגילה פרק קמא אי', אמר ר' לוי מאן דאמר ברעץ (מכאן משמע שרעץ שם לנתיבה נכרית, כמו לעז למצטא נכרי) נתנה תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים: ובאמת אנו דואין שבאותיו הכותיי' (הביאם בעל אמרי בינה פ' כ"ו), העי"ן עגול שלם כנורת הסמ"ך שלנו, ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברעץ שהוא כתב עברי נתנה תורה עי"ן שבלכות מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי נתנה תורה סמ"ך נסים היה: על כל פנים אנו שומעים מדבריו שהיה דעת יחיד שגם הלכות היו כתובים בכתב עברי, ולא כדעת הכותב שזכרנו, שלא נחלקו רז"ל מעולם בדבר

אור לנתיבה

לדעו, הבקיא' מאוד במקרא ולמי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם, הם תקנו את כל הנקוד והטעמים על סדר, ואולם שמות הנקודות והטעמים נשתנו אח"כ בכל דור ודור, בזמן המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם בעל אמרי בינה ביטל את סדרתו זאת מספרי המקובלים הראשונים, והם ספר הנהיר והזוהר והתקונין והאדרא, שקדמו לא לבד לחתימת הגמרא אלא אף לחבור המשנה, וזכרים שם שמות הנקודות והטעמים כלורתן אשר אללנו.

ואמר כמזלל בעד הצטר שציימו לא בדפסו ולא נפרסמו הספרים ההן. והוא עלמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר נענית: והנה אף שאין הראיה מן הספרים ההם מכתת כל כך, אחרי שלא באה עליהם החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמרא, ויתכן שנרבות הימים ואורך הגלות והטלטול באו בזכרם דברים אשר לא מן המחברים הראשונים המה ונקראים על שם, כאשר העיר על זה הגאון מהר"ר יעב"ץ בספר מטפת ספרים, והביא ראיות רבות ברורות שאין להשיב עליהם: וגם בנין דידן איך נביא ראיה מזכרון הזנועות והטעמים בספר הזוהר, והלא נזכרו שם גם מרי דקדוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון מהם היה ר' יהודה חיוג כידוע? אולם אחרי שאין הכרע כלל לדעת הרא"ש מדברי רז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו, ובטלו ודחו את כל ראיותיו, ורלנו את כל משעותיו, אשר הוא נשען עליהם בטענות נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי בינה מספרי הקבלה לדמות מפניהם סדרת הרא"ש. ועל פיהם ישרו בעיני דברי החכם ר' עזריה בפרק כ"ט מספרו היודע פשר דבר, ואגיד לך את דעתו בזה בשנוי לשון ותוספת קלת.

מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי נקוד וטעמים כלל, והודיע את אופני הקריאה וחלוק ההצרות והקולות וההפסקות באר היטב, אבל לא כתב סימניהם בתורתו, אף שיתכן לנפול בקלת הדברים ספק זולתם. וטעם גדול היה לו בזה, כי רלה שלא יתבונן אדם במלותיה זולת המסורת על פה, כמ"ש החכם כוזרי מאמר ב', ובכן הואיל משה גם בקריאה הפשוטית שנתחיל ממנו, ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודות, למיניהם בקלת הספרים, ובפרט על האבנים כדבר בעל הסמדר, שנאמר וכתבת וגומר באר היטב, אשר בלתי הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יבארם לו שם על שפת הנחל? וכל עוד שהזמיר ישראל להשתמש גם בין ההמון ובעיני חול שלהם בלשון הנה העברי, היה כל אחד מהם יודע ומצין בנקודות וטעמי התורה, ומשיג בלי עמל את הנרלה בהם ע"פ פשוטו, כי הורגלו על העינים הללו יום יום. ומי ששמע פעם אחת או שנים קריאת התורה מאביו או מרבו, היה שומר את ענין ההפסקות, ותכונת הקולות, מבלי לזרז לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה עיונית ודקדוק וטורח רב כאשר ילטרך האדם שלא נסה ולא הורגל על העינים הללו משדי אמו ומדר הורתו. ואפשר שצעת ההיא לא היו היחידים כותבים בספרים שכתבו לעלמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל חיבה וחיבה, כאשר אנו עושים היום, כי אם במקום הצורך לבד, ולפעמים השמיטום, כי מנד ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין הענין בלי האימנים ההם: וכאשר גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן שנשתכחו גם הנקודות עד שצא עזרא ונתן על ידו תרגום התורה בלשון שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורית, והוא השיב גם את הנקודות ויחדם על מכוונם: והנה

אור לנתיבה

היתה כוונת השלם הוא שעי' תרגום החור' כל' הנהוג ציניהם, יצינו ענין המקרא גם כל' הק, ושום שכל ועיון ודקדוק צפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום החורה בכתב אשורית, יורגלו על הכתיבה הזאת המאושרת, אשר כשתכמה מהם עד ימיו, וידעו לקרואה גם בלשון העברי. ואולם מי יפח רוח חיים בלשון המת וכשכח מן הלז? כבר היו לריכין לעיון דק, ובקידה יתירה והתבוננות רב, לדעת את דרכי הלשון ועניניו, וזה לא יהכך כי אם ציחידים שומרי החורה ושוקדים על דלתיה יוס יוס: ורוצ האומה התמידו כל ימי צית שני להשתמש בלשון ארמי או יוני גם בדברי החורה, כאשר נזכר עוד להלן, והיו הנקודות הלוך ומסור ובלתי כודעים כי אם למעטים, והם בני עליה, חכמי האמת, באופן שאין להתפלל אם על קלת מלות נפל ספק לקחתם, כמו שזכרו רז"ל. עד כי אחרי חתימת הגמרא (כמו שכתב החור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום, ראו כי טוב לעשות לאופני הקריאה הנכונה כעין סיג וגדר, בהליצ ליונים וסימנים למספר האותיות והתיבות והפסוקים והסדרים, וזכרון לכל השנויים והזרות אשר יפלו בנקודות וטעמים, ועי' זה העמידו החורה והמקרא על עמדם: ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמתו על שאריתנו לתת לנו בחורתי ומלותיו משען ומשענה, עד בא עת דודים שיקים את סכת דוד מעפר, ויאמר לבת ציון הנופלת קומי על רגלך ומי! וישלח את רוחו גם בלשון המאושר, להחיותו ולהשיבו על כנו, כמשפט הראשון:

וגם בענין הקרי והכתיב נראה שהדבר כן הוא. משה רבינו ע"ה לא כתב בחורתי כי אם הכתיב לבד, וכאשר מסרה ליהושע, היה קורא לפניו לפי הקרי, והודיע לו סוד החלוק שציניהם, וממנו נעשה הדבר לאיש מפי איש: ולזה אמרו דבותינו ז"ל בנדרים פרק אין צין (77 ל"ז ע"ב), קריין ולא כתיבין וכתיבין ולא קריין הלכה למשה מסיני, כי כן שמעו הקריאה מפי משה רב"ה ראש הקבלה האמתית: ולא זכרו רז"ל כי אם קריין ולא כתיבין וכתיבין ולא קריין, ואולם הקרי והכתיב בכלל, כי בכל מקום שנשתנה הקרי מהכתיב, הנה הכתיב הוא כתיבין ולא קריין, והקרי הוא קריין ולא כתיבין: ד"מ כתיב הנער וקרי הנערה, הנה הנער כתיב ולא קרי, והנערה קרי ולא כתיב, וכל זה הל"מ: ורז"ל קראו את הקרי מקרא והכתיב מסורה, ואמרו מר סבר יש אם למקרא, ומר סבר יש אם למסורה: והנה יתכן שגם צימים הראשונים היו היחידים יראים מן השכחה, שלא ישכחו את השנויים הללו ששמעו מפי מורם, כי אין חלופי הקרי והכתיב הכרחיים בלשון, עד שידעום צעל הלשון מעלמו, או יוליאם מלבו, כאשר יחשבו קלת המחברים (עיין מה שכתב מזה מהר"ר יעקב בן חיים בהקדמתו לתנ"ך מקרא גדולה): כי אם באה לכוונה מיוחדת, אפשר שתשכח. וכדי להנלל מזה כתבו את הקרי על גליון הספרים אשר צידיהם, ויציבו להם ליונים לתועלת הזכרון לבד. עד שקמו עזרא וסיעתו, ואחריו בעני המסורת דוד אחר דוד, ובדקו אחרי כל השנויים והחלופים שמנאו בספרים, ודקדקו צדקדוק גדול ובסקידה רבה אחרי כל תיבה ותיבה ואות ואות, וכפי הספרים הצדוקים שצידיהם הסירו כל שבש וכל שגיאה מהבלתי צדוקים, ובמקום שנפל הספק צין הספרים הצדוקים צעלמם, הלכו אחרי הרוצ, כמשפט החורה אחרי רבים להטות. וכן איתא במסכת סופרים (פרקו' הל' ד'), אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמנאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא. באחד נמנאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם, וקיימו שנים

אור לנתיבה

שנים וצטלו א'. באחד מלאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל, וצנכים מלאו כתוב וישלח את כערי בני ישראל, וקיימו צ' וצטלו א'. באחד כתוב אחד עשר הוא, וצנכים מלאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים וצטלו אחד ע"כ: ומסרו סימנים על כל חסד ויחד וחלוק וקרי וכתיב וכתבו את הסימני' הללו על גליון ספרי היחידים, או על קונטרס מיוחד כפי סדר האלפא ביתא, וזהו המסורה הגליונית והמסורה המערכת, ועשו בזה סיג ושמידה נאמנה לתורתנו הקדושה, עד שאי אפשר שתתנסח התורה בשום פנים אפי' בקולו של י', כל ימי השמי' על הארץ שמורה וערוכה היא בידינו, ולא תשכס מפי זרעינו:

מענין התרגומים

מעתיק המאמר מל' עם זה אל ל' עם אחד נקרא מתרגם, (פֶּרְדָּאָאֵטְטֵצֶר), וטס הקנין ממנו **מתורגמן**, כי המליץ בינוחס (בראשית מ"ג כ"ג), ארי מתורגמן ביניהון. הוא יהיה לך לפה (שמות ד' ט"ז), יהי לך לתורגמן: ויפול לפעמים גם על הלשון הראשון אשר בו הדברים נאמרים, ומתורגם ארמית (עורא ז') (בל"א פֶּרְדָּאֵטְטֵרְגֵמֵן): והנה המתרגם מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחד, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלל שהמבאר משתמש במלילות כדפוס בלשון ההוא בעלמו אשר בו השתמש האומר הראשון, מה שאין כן במתרגם: ד"מ בראשית ברא אלהים, המפרש או המבאר יאמר, פי' בתחלה הוליא בעל הכחות כלס מן האפס אל היש, ודעתו לצרר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות כדפוס ויותר מובנות לשומע או לקורא: והמתרגם יאמר בלשון עם אחד (חייק מִפְּחֵגֶע טוין גֶּטְט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודיע את כוונת האומר בצלמוס ודקדוק, בלי יחד וגרעון וחלוק כלל. והדבר ידוע לכל משכיל מבין בדרכי הלשונות, והחלוק העלוס שביניהם: אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שוות מכל וכל: ועל הרוב לא יתדמו כי אס בהוראתם הראשית והעלמית, ויתחלפו בהוראות טפליות ומקריות עד למדבה: דרך משל תיבת אנוש, בל"א (אענט), התיבות הללו יתדמו בהוראה עלמית, שהן מורות על עלס חי מדבר: ואולם בל"הק לתיבה ההיא הוראה טפלית, שענינה מלשון עקוב הלכ מכל אנוש הוא (ירמיה י"ז ע'), מה שאין כן לתיבת אענט בל"א: מעתה המתרגם מל"הק אל ל"א, אס יתרגם בכל מקום אנוש (אענט), עדיין לא גמר אומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוון האומר גם אל ההוראה ההיא הטפלית, וילטרך אותה אל ענין המלילה אשר רנה בה: ואס יוסיף המתרגם לומר בל"א (געפומגטער אענט), גם בזה ילא מכונת האומר הראשון, כי לפעמים יביאהו הנורך שלא לפרש ההוראה ההיא הטפלית, כי אס לרמוז עליה: ואס תדקדק תמלא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלף ותתיחד, לא לצר מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אס גם מן התיבות אשר על ידן תחשוב להצדיקן ללשון אחד, אף אס בהשקפה ראשונה נראה שהיא מתדמה אליהן במובן דמיון שלם: גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, והמתרגם כאשר יטרך לשנות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלי לשנות קנת גם את הוראתם ופעולתם כנפש השומע: כידוע לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר פעולה

פעולה מיוחדת מה שאין כן לזולתה: ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום ילאו תפשוס חיים, ואם למלחמה ילאו חיים תפשוס (מלכים א' כ' י"ח), הנה תיבצ תפשוס פעל (ווערצוס), ותיבצ חיים תואר הפעל (אדווערציוס), ובל"הק פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כוונת האומר: מעתה כח המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות, פעם יאמר תפשוס חיים, ופעם יאמר חיים תפשוס: כי אם לשלום ילאו אין בזה חדוש שלא ימיתוס, ואולם אע"פ כן לזה לתפשוס לכך אמר תפשוס בראשונה, שהוא עקר הכונה. ואולם אם למלחמה ילאו, אין ספק שיתפשוס, אלא אף על פי כן לזה להניחם בחיים, לכך אמר חיים תפשוס: ומה יעשה המתרגם, אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם, מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכריחות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יבינו השומע כלל וכלל, ומה הצדל בל"ה צין (ערגרייפט זיח ועבענדיג), עם (ועבענדיג ערגרייפט זיח)? מלבד שהוא נגד דרכי ל"ה לומר כן: ואם ירבה בדברים ויוסיף על דברי האומר הראשון, כדי לצרר את כונתו, השחית את כוונת המאמר ופעולתו בנפש:

וכן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבצ בתיבה אל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם אולי יביג את עקר הכונה, לא ירגיש בה את כוונת המליצה ויחין ערכה כמות שהיא בלשון הראשון אשר ממנה נעתקה: ראה שהמתרגם היותר משובח לרז"ל והוא הנקלום הגר, גם הוא הנטרך פעמים רבות לשנות, להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות כפי דרכי הלשון אשר בו השתמש: וזה לשון רש"י בהקדמתו לספר ביהורגמן, והנה המתרגמים לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר, וכן הבינוני לפעמים בלשון עבר או עתיד. וכן ה קור עם צי"ת או כ"ף של בבל"ס תרגמו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי ה.אות בלשון תרגום, ולא אחר לשון המקרא, וכן כתב רש"י הרבה פעמים וז"ל, ואונקלוס ישב הדבר על אופנו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לצד, כמו כי במקלי (בראשית ל"ב י"ח) ארי יחדי. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) נשמתהון לא ימותון: ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה, כמו לא אעלה בקרבך, וכן ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין שם: ולפעמים תרגמו לפי הנאות בלשון ארמי, לא אחר לשון המקרא, ואין ציניהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יונאים ציד רמה (שמות י"ד ח') צריש גלי, כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון ארמי. וכן לפי סדר התרגום לפתגם חרבא, כי כן נוהגים בלשון ארמי, אנה הם קלות דרכי המתרגמים. עכ"ל: ובאמת הרולה להוסיף משלים וראיות על זה מתרגום אונקלוס הגר, יקרא פרשה אחת מפרשיות התורה, איזה שירלה, ויעיין בתרגום, וימלא בהדברים האלה כנים ונכוחים: כמה מן התיבות הנטרך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמה כאשר זכר הרב המורה בספרו, ושנחו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום כבוד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון ההוא המאושר, אלו תעתיקם תיבצ

אור לנתיבה

בתיבה בלשון אחר, תהיה נוטה אל הגשמה מ"ו: ולכך הוסיף או שנה כפעם
צפעס, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין צו: הכך רואה שהמחרגם
הנאמן לריך שיטנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר,
כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משחית הכונה ומפסידה יותר משומר
המלות, המחרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה
הוא היותר נאמן וזריו במלאכתו: ולזה גנו חז"ל בכמה מקומות את המפרש הכחוצ
כדורתו, והכונה על שומר המלות, ומחרגם או מבחר תיבה בתיבה מבלי שנוי
יחלוף כלל וכלל, אף במקום שיכריחו דרכי הלשון לשמור הטעמים ולעזוב המלות
ומחרגם כזה נקרא בדאי, כי הוא נראה מחרגם נאמן, אחרי שלא השמיט תיבה
שלא תרגמה, והוא כ"ז, כי ע"י זה אבד הענין, ונתבלבלה הכונה: וכן אמרו
רז"ל פרק הטיט מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המחרגם פסוק כדורתו הרי
זה בדאי:

והנה כל עוד שלא שנו בני ישראל את לשונם, והיתה שפת ארץ לבי למודה
ושגורה צפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הולרכו לתרגום התורה, וכל השומע
אפי הקורא המדקדק בתנועות ונגון וטעמים כראוי, היה מצין מדעתו את כונת
המאמר על פי פשוטו, כי במליצות וקולות וטעמים דומים לאלו הורגלו להשתמש
בכל עסקיהם ולרכיהם: ובמקום שלא השיג את כונת הכחוצ, היה לריך לבאור,
שהוא פשר הדבר ע"י מליצות שונות בלשון הקודש בעלמו, לא לתרגום בלשון עס
לועז: ואם יכול איש לדלות מבחר מים חיים, מדוע יחנוצ לו בורות נשצרים?

אמנם כאשר גלו לבבל נחערצו בין הגוים לקחת נשים נכריות ושכחו את
לשונם, כעדות הכחוצ, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיצו נשים אשדודיות
עמוניות מואביות, ובניהם חני מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון
עס ועס (נחמיה י"ג כ"ד), ועס כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו
לימי שעבוד מלרים, אשר צו שפרו ישראל את לשונם (כי לא היו בצבל כי אם
שצעים שנה), עכ"ז שכחו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בספת הנשים הנכריות
אשר לקחו, כי הן הנה למדו את לשונותן לבניהם אשר ילדו. גם היה לשון האומה
המושלת עליהם בצבל קרוב יותר ללשון הקודש מלשון מלרים, ויותר ראוי אל
הצלצול ותערובת המליצות, (כאשר חנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים
בלרפת שוכנים את לשונם צומן קר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנדיא או
לשווייך, מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו. ואחינו בני ישראל, אשר הגלו
מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המצטא
באורך הימים) עד שהורגלו לדבר בלשון שוביהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש
רק אלל השרידיים חכמי הדור ההוגים בתורת ה' תמיד: וגם אחרי כן כאשר עלו
לירושלים, לא עלו רק מעט מהם, כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש
מאות ששים (עזרא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואמהותיהם: אכן החדש והמסגר
ורוב החכמים בראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמיתית היעודה לנו מפי כל
נביאי ה', נשארו בצבל:

וכאשר ראו עזרא וסיעתו כי נשכח לשון הקודש מהמון ישראל, עמדו ותרגמו
להם התורה בלשון ארמי, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו
שארז"ל חזרה ונתנה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמי, וכן אמרו מפורש זה
תרגום

תרגום: והיתה כוונתו ש"י התרגום יצינו במקרא, וישכילו דרכי הלשון השכות אללם, ויחזרו ללמדו. כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין שפה אחרת, אשר לא הורגל עליה: ותקנו להם תפלת י"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות צפי הכל. כי מימות משה רב"ע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרצה בתחנה ובקשה כפי יכלתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה, כפי אשר יעידנו לנו לשפוך שיחו, אם בזהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו ונרתו, ולא היה לריבים לנוסח כלל, כי אין מליץ כלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון היו ידועות לכל: ואולם עתה הלטרנו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ס הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'), כיון שגלו צימי נצודכלר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות ההם, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל לרבו בלשון אחת אלא בשבוש, שנאמר וצניהם חלי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית ובלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבה הקב"ה בלשון הקודש עד שיערבו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא וצית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבה לה', ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש, וללרכי הלבוב כלן, כדי שיהיו ערוכות צפי הכל, וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה, כתפלת בעל הלשון הלכה, עכ"ל:

ואולם כאשר גברה עליהם יד היוונים סרו מהרועצבו גם את לשון הארמי, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלת עליהם, וקלחם ערבו ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נסו דרכי שום אחת מהן כראוי, וע"י זה שכחו גם את התרגום שתקו להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונסתבך בערוב הלשונות ועל ידי כך נשתבש בידם, עד שקס אונקלוס גר לרק, צימי ר' אליעזר ור' יהושע תלמידי ר' יוחנן בן זכאי, אחר חרבן הבית, וחזר ליסד לישראל את התרגום השכות אללם. וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ג' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתמא ר"ח בר אבא תרגום התורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אלעזר ור' יהושע. והקשו ותרגום התורה אונקלוס הגר אמרו, והאמר ר' חיקא בר אבין אמר רבי חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושם שכל ויצינו במקרא? ויקראו בספר תורת אלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ושם שכל אלו הפסוקים, ויצינו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי להאלו המסורת, ותי' שכחום וחזרו ויסדום:

ואחריו קם גר אחר יוני, נקרא עקילס, או אקווילה, מאי פונטו"ס אשר בים האמנעי, ותרגם את התורה גם הוא לפני ר' אלעזר ור' יהושע בלשון יוני: וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גבי ההיא דחני רבי שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' קייא עקילס הגר תרגם את התורה לפני רבי אלעזר ורבי וקלס אותו, ואמרו יפית מבני אדם: ובתב בעל אמרי צינה (פרק מ"ה), שזה היה שבה ראוי לו, באשר תאר היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו צפרק א' דמגילה יפיותו של יפת: ועוד האריך שם בראיות נכונות ונולחות, מדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקבלם

אינו

אור לנתיבה

אינו חנקלוס, ושתרגום עקילם היה בלעז יוני, שהוא לשון עמו: ולא כמו שחשבו קלת המחברים ששני השמות הללו חנקלוס ועקילם נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא: וכן נמלא עוד בימינו תרגום יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקוילה מאי פונטו"ס, ורז"ל הזכירו שעקילם היה מאי פונטו"ס, והוא בת"כ פרשת בהר סיני וז"ל אשר בארנך מה שבארנך אוכלין, לא מה שהוליא עקילם לעבדיו לאפונטו"ס. וזכרו שם שאחר שהזהירוהו על זה, נמנע ממנו ולא הוליא עוד התבואה האסורה חולה לארץ, כי היה שומע לדברי חז"ל: ויתכן שהיתה כוונת ר' אלעזר זר' יהושע ז"ל להועיל גם לאנשים מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים בלשון יוני, לכך נזהר לחכם ההוא שהשכיל בל"הק ודובר נחות בלשון יוני, לתרגם את התורה לפניהם בלשון עמו, כמו שעשה חנקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

יונתן בן עוזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לחלף הרביעי, צננו מאה שנה קודם חורבן בית שני, ואמרו עליו רז"ל שהוא תרגם את הנביאים מפי חגי זכריה ומלאכי, והשעור כמ"ש מהרש"א בת"א שהיה התרגום מקובל אללו מפי הנביאים הללו ע"י רבותיו, כי צודאי לא ראה את הנביאים שהיו בתחלת בית שני: ולא זכרו רז"ל דבר מתרגומו על התורה, ומשמע שלא תרגם את התורה כלל, אף שהיה קודם חנקלוס זמן ארוך, וכ"כ המהרש"א בת"א שלא היה יוכהן חש לפרש התורה ע"ש הטעם: וא"כ התרגום שבידינו המיוחס לי"ב ע אינו מהקדמון ההוא, ויתכן שאדם אחר ששמו כך קברו, והיה זמן רב אחר חורבן הבית: וכן נראה מכמה ראיות שהמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים שלא היו ולא נולדו עדיין בימים ההם. כגון הגירמני"א ותרקי, שהם (דייטטזאנד חונד טירקייז) (בראשית י' ב') שית סדרי מתניח (שמות כ"ו ט'), קוסטנטני (במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטנטין לא קרא את שמו על העיר הזאת, כי אס שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה בתחלה ביליזי. וזכר לומבר"דיא (שם כ"ד), והלאנגא"צרון לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אס כשש מאות שנה אחר חורבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן: לולי תרצה לומר שכתב כל זה מפי חגי זכריה ומלאכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הנביאים: וכן מי שיש לו חיד לטעום ירגיש ההבדל הגדול שבין הלשון הזך אשר בתרגום הנביאים, והלשון המעורב מכמה תיבות לועזות, אשר בתרגום התורה המיוחס לי"ב ע: וגם לא הלך בדרך המתרגמים הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה על פי פשוטה, כי אס הוסיף על דברי המקרא והרשיבו בפירושים ודרשות ורמזים, עד שילאה הקורא לדעת למלא, מה אמר משה, ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה חנקלוס הגר, וי"ב ע עלמו בתרגומו על הנביאים, ויתר המתרגמים שנשאלו לכו מן הימים ההם: חנקלוס צפרט לא נטה מדרך הכונה הראשונה הפשוטית, כי אס במקום ההכרח הגדול, לצורך המוצן האמיתי, ולהרים כל מכשול, במקום שאפשר לטעות: ואף שי"ב ע בתרגומו על הנביאים הרחיב מעט והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוספת באור, מ"מ אין לדמותו עם תי"ב ע על התורה, שלא הלך אחר פשוטו של מקרא כי אס מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות וספורים עד מאוד, שאף אס הם אמתיים, מ"מ אין למתרגם לקבלם עם דברי התורה הקדושה, צפרט אס לא היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגום עזרא ואנשי כה"ג היהן שכוח באחרית הימים האלו, כמו שזכרנו: ומכל זה נראה שאין התרגום הנמלא בספרים המדפסים, מיונתן בן עוזיאל תלמידו של הלל, כי אס מחכם אחד אחרון ששמו כך:

ויוח

ויותר כדלה שהוא התרגום ירושלמי שנדפס עמו, אלא שמלאו שני ספרים מהתרגום
ההוא, ומקום שהסכימו שניהם, השמיטו המדפיסים מהתרגום הירושלמי, ולא הניחו
כי אם במקום שהיו הנוסחאות שונות: ולכך תמצא בתרגום ירושלמי שלא יתרגם
לפעמים בכל הפרשה, כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים חלי הפסוק או תיבה
אחת ממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם, וכדל ממנו
בנוסח הלשון: אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן נוסחאות שונות מספר אחד: ועוד
כדמות ראה על זה, שכל המחברים הראשונים, בעל הערוך והר"ן והרמב"ן,
הזכירו את התרגום ההוא בשם תרגום ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לכו
התבאר ריקאנטי זוכר את יב"ע על כמה פסוקי התורה, ועל מקלות פסוקים זוכר
תרגום ירושלמי, כמו שציבא בעל אמרי צינה בשמו (פיק ט'), וכן ראה המחבר
ההוא ר' עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה דומים מלה במלה, ועל
האחד כתוב שהוא תרגום יונתן בן עוזיאל. ועל השני כתוב תרגום ירושלמי:
וכדלה שהסופרים המעתיקים מלאו ראשי תיבות ת"י, וקלהם כנוהו תרגם יונתן,
וקלהם תרגום ירושלמי, ושניהם אחד, חזרו חכם מחכמי ישראל על המעט בכמו
שש מאות שנה אחר החורבן (כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגלברדן, והטירקן
בעולם), והוא ראה וידע את תרגום אנקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא,
וזמר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות החמודות והספורים היקרים, אשר
באו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש
לא ינח את ידו, וירא שמים ילא את שניהם: וידעתי שיש להשיב על כל הטענות
הללו, לפי שאין בעניינם כאלו דרך משאי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר
לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו, ואפי' את
הנראה בעיני כתבתי:

עקילם הנזכר לא היה המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמלאו צימיו
תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא: חז"ל זכרו את מעשה
הפחרון הנעשה ע"י הזקנים במלות תלמי מלך צפ"ק דמגילה (ד'ט"ז ע"א), תכ"ח מעשה
בתלמי המלך שכנס ע"י זקנים והכניסן בע"צ צתים, ולא גלה להם על מה כנסם, ככנס
אבל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה עלה בלב כל אחד ואחד,
והסכימו כלם לדעת אחת, וכתבו לו אלהים בראשית, (פירש"י ותוספות ז"ל,
שלא יאמרו צ' רשויות הן, והפועל בראשית, והפעול אלהים), אעשה אדם בלנס
ודמות, ויכל בשאי וישנות בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואצלה שם שפתם,
והלמק שרה בקרוביה, באפס הרגו שור וברלונס עקרו אבום, וירכיבם על נושא
בני אדם, במגרים ובשאר ארנות ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל
זאטוטי בני ישראל, לא חמד אחד מהם, חלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר
לא צויתי לעבדם, ובמקום הארכבת כתבו לעירת הרגלים, דאשתו של תלמי ארכבת
שמה, ולא יאמר שחקו צי היהודים לכתוב אשתי בתורה ע"כ. והיא צרייתא
ממכילתא דבא אל פרעה (פרשה י"ד), ושנויה גם במסכת סופרים, בשנוי הנוסח
קלת. וכדלה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בל"הק, וגם פתרונה
בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לכו, לא היו לריכים לשנות בראשית
ברא אלהים, שאין בלשון יון מקום לטעות ההוא, כידוע לכל מתחיל: וכן לא
היו לריכים לשנות תיבת ארכבת, מטעם שאשתו של תלמי המלך ארכבת שמה, או
כנוסח הירושלמי דמגילה פ"ק, אמו של תלמי כך שמה, שהרי שם החיה בלשון יון

אור לנתיבה

לאגוס, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגוס, מעין הטעם ההוא, לפי שאני המלך כך שמו בטלמיוס לאגוס.

והנה אריסטואה היוני כתב חבור שלם על אודות התרגום ההוא, בלשון יוון, והועתק מר' עזריה מן האדומים ללשון לח ומזוקק בלשון הקודש, וקרא לו הדרת וקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאור עינים, כדפס במנטובה של"ד: כפי ספור היוני הנזכר התעורר המלך בטלמיוס פילאדלפוס ע"י דימיטריאן איש פאליריאן, שהיה פקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר היה לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפואר, אשר שם אסף וכנס עד כחמש מאות אלף חבורים: והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיוס, ושלת תשורה רבה ויקרא אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה ששה לכל שבט, היודעים להעתיק את התורה ללשון יוון. וכן עשה: והמחבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במלות המלך, וזכר שהיה צידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוזהבות, ואשתבדרו באי כבדל, וכלו את מלאכת ההעתקה בע"צ יום: ושמרו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכוונים את כל העתקות יחד, והנוסח הנאות ומקובל אל כלם הוציא אל ספר על יד דימיטריאן הנזכר, שומר הספרים אשר למלך: ואם נאמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעלמו בעת ההיא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספוריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך: וגם יוסיפון לרומיים ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות, וכן ידידיה האלכסנדרוני המכונה פילון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטואה הכ"ל, בשנוי מעט וקלור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע שכל דברי המחבר ההוא חשודים צעיני המחברים האחרונים כמזוייפים, צדוים ומגוזמים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספורי הימים היותר מפורסמים ומקובלים. ומחברים אחרים הגינו בעדו וקימו את עדותיו, ורבו טענות המימינים והמשמאילים: וכפי הנראה אין להכחיש עדות הקדמונים בזה, ובפרט עדות ידידיה שהיה מחושבי אלכסנדריאה עלמה, העיר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההיא, אחרי הזקנים ההם כשלב מאות שנה, ועדות כמה חכמי נולדים שהיו צימי התנאים הראשונים, שכלם מסכימים בכללות הספור של אריסטואה, אף אם יתחלפו בפרטים. והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלוק המגידים בפרט לא יזיק לאמונת הכלל. וכן הכריע בעל אמרי צינה בפרק ד', ופרט את דברי המחברים הקדמונים צענין הזה, הסכמתם וחלופם: וכתב עוד, ולא יקשה צעיניך שרז"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם על מה כנסם, ומפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב אלעזר כה"ג לשלחם אליו, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל צרלותם לקצר דבריהם, הטיבו להשקיף אל המכוון, והואיל שאחרי צוא הזקנים אליו, הפרידם בלא יוכלו הוטרד יחד כאמור, הלא זה כמי שלא הודיע אותם על מה נקראו עכ"ל. וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקב"ה ענה אחת בלב כלם, והיוני כתב שהיו מכוונים ההעתקות יחד, ובזמרים בנאות ומקובל אל כלם, אין גם בזה סתירה לדעתי. לפי שבעדות אריסטואה נוסדו יחד

במעמד שר צית הספר דימיטריא"ו ונוכחו על דבר הפתרון, והיה החכם ההוא שומע את דבריהם, ונושא ונותן עמהם, לכן באותן המקומות ששנו את דברי הכתוב עשה להם הקצ"ה כשהסכימו לענה אחת, למען לא יהיו דבריהם חסודים כמזויפים בעיני החכם ההוא: אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בצאור כונת המקרא, וטעמים, או בצבירת המליצה היותר נאותה בלשון יון, עד שיחוכחו בטענות ורחיות נכוחות, ויגבר יד המנלח, ולא יחדס השר בצביל זה כעדי שקר: ויותר נראה שאלו הסכימו כלם מלה במלה צלי שום חלוף כלל, שיהיו חסודים בעיניו: כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה מלוממת כזאת אי אפשר, לולי כועלו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שנדברו זה לזה, או שתהיה ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מנות המלך:

ובמסכת סופרים פרק קמא זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יוכיח נעשה על ידי תלמי קודם למעשה ע"צ זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוכיח והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל לרעה, ואח"כ אמרו שוב מעשה בתלמי המלך שכתב ע"צ זקנים וכו', וכן משמע מדברי שר צית הספר דימיטריא"ו ובקשתו לתלמי פילאדיל"פיו הכתובה בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו קנת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מכוונת ומספקת: וכן העיד אריסטוב"לו איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטוב"לו כתב לתלמי המלך הנקרא תלמי פילומיט"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה כולל מאה פרקים, וכאזכר באורך הימים, ולא נשאר ממנו כי אם מקומות מעט הנצאים בחוך דברי מחברים אחרים, ובעל אמרי צינה שמע שימלא החבור ההוא בצבילאטעק אשר בעיד פיורניל"ה), בפרק השני לתלמי, וז"ל אפלטון"ן דבררים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נכר שהתכוון בהרצה פרטיה, מאשר ספרי משה היו נעתקים לפני דימיטריא"ו, וגם לפני אלכסנדר ולפני מלכות אהרסיים, ומהם הולאו דברים הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מחורגמת משלם, עד ימי המלך בטלמיוס המכונה פילאדעל"פוס, שאז נעשתה ע"י זריזות החכם דימיטריא"ו, צמנות המלך עכ"ל:

ודע שהמדרש המפורר ההוא אשר למלכי מזרים באלכסנדריא, ואשר בו נשמרה העתקה השבעים הנזכרת נשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בצל קליאופט"רה, ואמרו כותבי קורות רומי שכאזננו יתר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

התרגום היוני המלוי צידנו עד היום, וגודע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמת מהזקנים ההם מולל מאש אשר שרף את הצית, לריך לומר שכבר חלו צו ידי מגיהים, כי לא נמלאו צו מי"ג השנויים שזכרו רז"ל צמגילה וצמס' סופרים כי אם ארבע, וזהו פרטן, ויכל בששי וישבות בשביעי, וירכיבם על נושא בני אדם, אשר ישנו הם ואבותיהם בארץ מזרים וכנען, לא חמד אחד מהם נשאתי, והשאר אינם: ואולם ימלאו תחתם שנויים וחלופים לאין חקר, זכרם בעל אמרי צינה בפרט בפרק ח' מספרו, וכן התרגום ההוא כולל גם הנציאים והכתובים ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד. ולריך לומר שמתרגמים אחרים הוסיפו הנציאים והכתובים: וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין כועס לשון

לשון יוני, ידע שלשון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום
ההוא ביתר הספרים, ואינם ח"כ ממחזר אחד - ועל דבר השנויים הרבים הנבואים
בהעתיקה הזקנים אשר בידיו, בתיבות ונקודות ופסקי טעמי, חשב רבי עזריה
בספרו הנ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר התורה כל"ה, כי אם התרגום
הארמי שהיה בידם מימות עזרא וסיעתו, והוא היה מסוד להמון, ומפורסם
בניהם, כי הלשון המקודש והמאושר לא היה נודע כי אם לשרידים, וכל איש
ישראל היה משתמש או בלשון ארמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו: והתרגום ההוא
כבר נפלדו שנויים וחלופי רבים מאז הכינו עזרא הסופר עד העת ההי, אשר
נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבור שהיה כן מקובל וטוב אלל ההמון רב מישראל
שנמלא אז באלכסנדריא של מלרים, חשבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם
יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שנומן נוסח התרגום הארמי ההוא כי אם י"ג
דברים שזכרו חז"ל לבד, וכל היתר הניחו כמות שמלאוהו, זהו סדרת החכם ר'
עזריה הנ"ל. ויתכן אם כן שהשומרוניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח
התרגום ההוא המשונה והמזולזל, ולכך רוב דבריו מסכימים עם העתיקה השבעים
שבידיו, וכבר הודעתוך למעלה שרוב החלופים והשגוים אשר בנוסח השומרוני ילאו
מחלוק אחריות הדומות במכתב האשורי:

בתחלת המאה השמינית לאלף הקמישי, קסרר סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי
(ע"ש עירו פיתוס אשר במחוז פייו"ס, בארץ מלרים), והעתיק את חמשה חמשי
התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים: וכל מקום
שהזכיר ר' אזרהס בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון
ישמעאל כך וכך, כוונתו על הגאון ר' סעדיה ותרגומו הערבי הנזכר, והערבי
קרא אללו לשון ישמעאל, שכן תרגם אנקלוס על והנה ארמות ישמעאלים (בראשית
ל"ז כ"ה), והא שירת ערבאי: ועד היום הזה כל השרים והחכמי של האומה
ההיא מדברים בשפת הערביים המפוארה, ובה חזרו כל ספרי הדת שלהם, וכל
התפלות וספרי החכמה כנודע: וזימים ההם גם חכמי עמנו אשר ישבו תחת ממלכת
האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי, ללחוחה ונועמה, וכתבו בה את הספרים,
לא לבד ספרי הקירה והמוסר והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי
המשנה, וחדושי הש"ס כנודע מספרי ר' סעדיה הגאון, והרמב"ם, ורבינו בחי,
ומחבר ספר הכוזר, וחדושים הנביאים בשטה מקובלת, המועתיקים מלשון הערב.
והיה אם כן לורך הזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור: והתרגום הערבי
ההוא נדפס בקונסטנטינא בשנת ש"ו עם חמשה חמשי החור, ותרגום אנקלוס ותרגו'
פרס ר' יעקב בר יוסף גאון"ם, בכתב אשורי מרובע: בפתיגאטטע של פאריז
שזכרנו למעלה הדפיסו גם הם תרגום ר' סעדיה הנזכר, מתוך לחיצת יד אשר
הגיע לידם, המסכים עם תרגום ר' סעדיה הנדפס בש"ו הנ"ל, כשני נסחאות
מועתיקת מעל ספר אחד, שיצא בהם החלוק לפעמים מפאת הסופרים המוסיפים
וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב: ומשם בא התרגום ההוא
גם אל פתיגאטטע הנדפס בלונ"דון: והראיה שהתרגום ההוא מרבינו סעדיה הגאון,
שכן בשני הנסחאות ההם נמלאו כל המקומות שהציא הראב"ע בשם הגאון - וסופר
הכתיבת יד הנזכר אומר בהקדמה שלו, שמחבר התרגום ההוא כומר מלרי, ושמו
פאיד ממחוז פייו"ס, ואין ספק שטעה או החליף בכוונה לשם זה את שם הגאון
ר' סעדיה מפיו"ס הדומה לו: והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה במתכונתה,

כי אם הרמיז המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להצגת קבלת חז"ל, כאשר העיד הוא בעלמו בהקדמתו, וז"ל המעיין באורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוכפתי או גרעתי, ויתבונן על המובן על ידה, ועל ידי זה יגיע להשגת כמה שאלות ותשובות, שהם יסוד הדינים הנאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל: וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וטלופים בדבר שאפילו חנוכה של בית רבן לא יטעו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבו: כגון התחת אלהים אני (בראשית כ"ט) תרגם (אין פירשטע גאטט), כאלו כתוב חתת אלהים אני. וכן משתאה (שם כ"ד כ"א), פתח (לו טרינקען פערמאנגט), לבכר (דברים כ"א ע"ז), פתח (פארליעהען), כאלו כתוב לבכר: ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאליגאטטע של פארי"ז ולונ"דון כמה טלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הנ"ל, ובאו אל חוכו מהעתקת השזעים או מזורת השמרונים שזכרנו, אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל. אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר מבוא התורה אשר להחכם אייכהארן, פראפעסטאר זיענען (איינלייטונג אין דעם פאטע טעסטאמענט פאן יאהאן גאטטליעב אייכהארן, פראפעסטאר לו יענען. זייפליג 1780), כי משם לוקחו הדברים האלה:

בשנת ש"ז נדפס בקונסטנטינא חומש עם תרגם ספרדי (טפמיט) ויוכי לא כודע מי חברו, והרצנים אשר בעיר פירארו דקו אחרי התרגום ההוא, ודקדקו לכוונת תיבה ותיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו על ידי ר' יוס טוב עטי"אם בעיר ההיא ש"ג, ונדפס שלישי ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ך באמסטרדם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס פעמים רבות, ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ותט"ו, וע"י ר' שמואל די קאסירי"ש, בבית יוסף עטי"אם, בשנת תכ"א, באמסטרדם, וע"י ר"י אבוהב. וזה עשר שנים נדפס בדפוס היקר והמשובח, אשר לר' יוסף פרופס באמסטרדם, בכרך גדול, בתכלית הנוי וההדר, אין ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההוא בכל הספרים הנדפסים עד הנה:

המדקדק הגדול ר' אליה בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנז מתיבה לתיבה ממש, ונדפס בקונסטנטינא במדינות טווייץ בשנת ש"ד: אחרי כן נדפסו ספרי תנ"ך בלשון אשכנז ואותיות עבריות על ידי המתרגם ר' יוזל ווינענכהויזען באמסטרדם בשנת תל"ט, וחזר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרגם ר' יקותיאל בליץ מוויטמונד נדפס גם הוא באמסטרדם, בשנת תל"ט הנ"ל, עם הסכמות ומרמות של כמה רצנים מופלגי הדור ההוא: והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראה את העתקת התורה ללשון אשכנז הנדפס בקונסטנטינא, והרצה לגנות אותה ולפסלה, עד אשר גזר שלא ילא ההעתקה ההיא מתחת יד המדקדק האשכנזי: אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אליה מימי, כי לא נתפשט במדינ' זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומלאתי שהוא פוסל בזומו: ואם אולי כוונתו הית' רצוי, ולכך הסכימו בערו סכמי הדור ההוא, אבל מעשיו בלתי רצויים כלל, כי לא ידע צטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליכותיה, ומה שהשיג ממנה תרגם בלשון עלגים מקולקל ומשחת פחד. תגעל זה נפש הקורא היודע לדבר לחות:

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרגם את התורה הקדושה בלשון המתוקן הנפוג ומורגל בדורנו, וילדי בני ישראל אשר להם לבלהבין אמרי

אור לנתיבה

אמרי כינה יוטטו לזקש את דבר ה' מעל העתקות חכמי כולרים, כי הנוגרים מתרגמים את ההורה בכל דור ודור ללשונותם בגויהם, כפי לורך הזמן, ותקון הלשון, ונעימות המליצה, פעם כפי המלות ופעם כפי הכונה, פעם תיבה בתיבה, ופעם בהרצה והוספת באור, למען לא יחסר לרות למאון התלמידים כדלנו ולורך איש ואיש: אמנם הדרך ההוא אשר דרכו זו רבים מבני עמנו, הוא רב המוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה ילאה משם, כי המתרגמים הנוגרים אחרי שאין צידם קבלת חז"ל ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות והטעמים אשר צדינו, עושים דברי התורה כחומה פרולה, יעלה כל איש נכחו ועושה בה כדלנו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לצד הנקודות והטעמי, כי אם לפעמים גם את האותיות והתיבות (כי מי יעלור ברוחם?) כפי מחשבות לבם והשגתם, ועל ידי זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם: ואין אני מגלה בזה את החכמים ההם, כי מה יכריחם לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הבלתי מסורה להם מאנשים נאמנים אללם? אף לא יקבלו את דברי התורה לשמור ולעשות את כל הכתוב שם, כי אם כמו ספר דברי הימים, לדעת את הקורות צימי קדם, ולהבין דרכי ההשקפה וההנהגה העליונה בכל דור ודור: ואל התועלת הזה לא יזיק אם ישנו לפעמים בפרטים, בתוספת או גרעון אותיות או תיבות, כאשר הם עושים בספרי חול המפורסמים ונודעים, שכל מגיה ומגיה משנה צם כחפלו: ואולם אם יתכן זה לחכמי העמים ותלמידיהם, לנו צית ישראל לא יתכן, כי לנו התורה הזאת מורשה, לא אל התועלת הכוזב לצד, כי אם לדעת את המלוה אשר לנו ה' אלהינו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו: וכדי שלא יהיו חיינו תלויים לנו מכגד בשערת הסברא וקוט ההתצונכות לצד, תקנו לנו חכמינו ז"ל את המסורה, וגדרו גדר לתורה ולמלוה לחק ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפל: ומעתה אין לנו לזוז מדרכיהם הסלולה, ולפלט אורח חיים, בלי פלס ומאזני משפט, על פי סברת ואומד דעת של מדקדק או מגיה מלבו, ולא מפיו אנו חיים, כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמנים אללנו, כה יהיה וכה יקום, ועל פיהם נבין במקרא, ושום שכל, כחקורה ונדעה את הכתוב שם, פעם על פי פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל, כי שניהם כאחד נודקים, כאשר אבאר להלן בעז"ה:

יודי כאשר חקן לי ה' ילדים צנים זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולשננם דברי אלהים חיים ככתוב, הואלתי לתרגם את חמשת חמשי התורה בלשון אשכנז המסולסל והמתקון, כפי אשר הוא נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרכים: שמתו החרגוס צפיהם, עם הלמוד במקרא, פעם תיבה בתיבה, ופעם כפי הכונה והמשך הענין, לחכס בכונת הכתוב ובמליצות הלשון וזך לקחו, עד כי יגדלו ויבינו מלבס: וה' הקרה לפני את הרב מוה"ר שלמה כ"י מדובנא, ללמד את בני יחידי אשר בשאר לי אז, (האל יאמן לצבו לעבודתו ויראתו), שעה אחת ליום בתכמת דקדוק הלשון: וכאשר ראה הרב הכ"ל את תרגום התורה שצדי, מלא חן בעיניו ויכשר לפניו, ויבקש מאתי להדפיסו לתועלת התלמידים, אשר חלק להם אלוה צבינת משל ומליצה: כעיתוי לו ראשי, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כל מקום אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש ממפרשים הקדמונים, או אשר נטיתי מדעת כלס לבחור לי דרך אחר נאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או הגחת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על

ספר, והיה לצאר הכתובים בלשון קל להבין לכל קורא: ואף גם זאת הצטמחו
 הצטמח כאמנה להיות לו לעזר בצבור וכתיבת הצאור ההוא, כאשר תשיג ידי: ועוד
 תנאי אחר התניתי עמו שיכתף את אחי הרבני מוהר"ר שאול כ"י במלאכת הדפוס
 והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הנפון לעושי הטוב
 והישר צעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל
 התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה: והנה ה' הוא היודע ועד כי לא עלתה
 על דעתי מראש, אף לא קייתי להשיג בנע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא
 רניתי להקרא שמי עליה, לולי בקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבות
 החושקים בו והזלים זהב מכיסם: כי הולאות הדפוס רצו עד מאד, ואין ידו משגת
 דיס, לולי יתנדבו אנשי צריתי הנדיבים לצא על הסתום ולהיות בעזרתו:

ויואל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי, אסף וקבץ את צאורי הכתוב
 לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטים הגדולים אשר הם לנו
 לעינים בצאור המקרא. המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך אליו בכל
 מקום שדרך צורך הפשט, וכנדו הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאד בפשוטו של מקרא,
 ולפעמים יותר מהראוי, עד שלא הבנת הפשוט הוא כוטה לפעמים מקודת האמת,
 והראב"ע ז"ל שהיה בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הדמב"ן ז"ל אשר הפליא
 לעשות צפי' על התורה, לשונו ממתקים וכל דבריו מחמדים: וכלוה עמהם גם
 הרד"ק, עס שלא צא לדינו צאורו על התורה, הנת צספר השרשים שחבר, בכל
 שרש ושרש יבאר פסוקים רבי' מהכ"ך: ובכל מקום אשר צרתני בתרגומי צנאו'
 המפרש האחד יותר מבזולתו, הודיע את כונתי וטעמי. אם דרכתי בזה במסילת
 בעל הטעמים, או יביאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון
 כפי הכללים המונחים אללי: וכן בכל מקום שדרך הדרשוהפשט מתחלפים ורחוקים
 זה מזה, אני בתרגומי הלכתי לפעמים צדרך הפשט לצדו, ולפעמים צדרך הדרש
 לצדו, והוא צצאורו הודיע מאיזה טעם עשיתי זאת: והיה בזה כלל מונח אללינו
 להבדיל צין סותר למתחלף, כי הדברים המתחלפי' אפשר שיהיו שניהם כאחד לודקי'
 ואמתיים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט אינו אלא כוטה ומתחלף מעל הדרש, לא
 מתנגד לו, אין מקרא יולא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של
 מקרא הכונה הראשונה והעקרית, והדרשה היא כונה שנייה, כוון האומר גם
 אליה, צדרך בעל הלשון לכוון לפעמים אל כונות שונות בתאמר אחד, אלא שאינה
 העיקרית, (עיין מה שכתבתי מזה בהקדמת הצאור לספר קהלת, הנדפס פה בשנת
 תק"ל): והמליץ המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם אי אפשר לו להמתיק את
 שתי הכוונות יחד בתרגומו, ולהסתיר את הכונה השניה צלל הכוונה הראשונה,
 כמות שהיא בלשון שלפניו, אין לו כי אם לצבור בכונה הראשונה הפשוטית, ולא
 לנטות ממנה ימין ושמאל, ולעזוב הדרשה למצין צספר המתורגם: ואולם אם הדרך
 הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אליו
 מאת חז"ל, עד שא"א שיהיו שניהם לודקים, כי הסותר נמנע, אז חובה עלינו
 לילך צדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו, כי אנו אין לנו אלא קבלת
 חכמינו ז"ל, ובצאורם נראה אור:

והוסיף עוד מהרש"ד על זה צבור תקון סופרים כי החכים עד מאד
 צעניכי המסורת, צמטרות ויתרות, ובדקדוק הלשון וציסודות הטעמים. אסף

אור לנתיבה

מספר מסורת סייג להוריה של רבינו מאיר הלוי אבן אלעפרה בר טודרוס מטוליטולה ז"ל (אשר היה קצר להרשב"ן, וכפטר בשנת ה' אלפים וארבעה לז"ע) ומספר אור תורה שקצר הרב מנחם ד' לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוה"ר ר' ידיה שלמה מכורני ז"ל, כי המה צחו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אס היא חסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אס רפה, וכל נגינה ונגינה, אס היא מלעיל או מלרע: וכן אותיות קטנות וגדולות, ישרות ומנוזרות, מהגים וגעיות, פתוחות וסתומות: גם תקנו השבטאים אשר נפלו במסורת הדפוס, על פי מסורות כתובות יד שבאו לידם, כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעויות שבהם: ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשו לנו המחברים הללו בספריהם? אלמלא הם כמעט נשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת כמשפטה, אף לא הקורל לקרוא פסוק אחד כרינו, כי רבו החלופים בספרים הנדפסים, והטעויות בהם מלויות עד מאוד: ומהרש"ד הנ"ל עשה מלאכתו באמונה ולא די לו צמה זעשו המחברים ההם, כי אס צדק אחריהם בכל מיני בדיקה, והרבה טרח ויגע שלא להוליך מתחת ידו דבר שאינו מתקון, ולרף אל שלשת המחברים ההם סוד תנ"ך עם פירש"י ז"ל כתיבת יד על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מוגה מאוד (תשורה היא בידי מאת ידידי הקל"ן פ"ומ כהר"ר זעליגמאן מקעניגסבערג יזכרו חאל לטובה), ועל הגליון קנת מסורת מוגהים שלא נדפסו, והיה לו לישועה לצרר ממנו איזה ספיקות, כאשר יראה הקורא בספר תקון סופרים שלפניו, וכן מלא בידי נירש"י והרשב"ס ז"ל כ"י על קלף, נכתב בק"ק וירמייזא, בא אל ידי מביבזימטהעק של ימבזומלקי, המדפיס הראשון אשר הדפיס את פירוש הרשב"ס מהעתק הכ"י ההוא, פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק: והסופר המעתיק ממנו לא היה בקי בכתב הישן ההוא, וטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה שורות לפעמים. וה"ה מהרש"ד הנ"ל נעזר ע"י הכ"י ההוא במקומות המוטעים צפי' רש"ס שדפוס:

ואגרי הוספתי על צלור רש"ד הנ"ל ובארתתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני כ"י שנידי, כי הלשונות ההם שדפוס משבטאים ומקולקלים מאד, כאשר יראה הקורא בצאורנו: וגם בדברי רש"י ז"ל מנאיתי בשני הכ"י נוסחאות ישרות ומתוקנות, שמתי בהם עד מאד, וישמח בהם לצ הקורא גם הוא, כי על ידם ינלל הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו בספרו שדפוס מטעויות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה, שכתב את סבתו על הגליון, והמדפיסים הכניסום עם דברי הרב: תראה דוגמתו צפ' תרומה (שמות כ"ה כ"ב), וצפ' תזריע (ויקרא י"ג ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ב).

והנה כל אלה עשה מהרש"ד הנ"ל צם' בראשית, (לכד מפ' בראשית שבארתתי אני הכותב), ומהרש"ד הוסיף בהם מקומות הדקדוק עד כלותו, ובאו בתוכם דברים שכתתי צפיו, והם מלווינים בין שני חלואי מרובע כזה [], ותחלתם א"ה, שהוא ר"ת אמר המתרגם: ועוד הניח בידי לקוטים לצורך הצאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו לריכות תקון, כי לא כתבם כי אס בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם, כאשר עשה בפרשיות של ספר בראשית:

ובספר שמות חברתי אני הכותב את כל הצאור כלו מראש ועד סוף, לכד ממקומות המוסגרים שבאו בהם מדברי מהרש"ד הנ"ל, והוא לכדו חבר את תקון סופרים

סופרים גם על הספר ההוא: וזרעו הספר החמיל להדפיס הקדמה שלו, אבל לא
 גמרה, כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לו, כי עזבני
 והלך לו אל ארצו: אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד
 שנה או שנתים, ולטול שכר פעולתו משלם (וגם אני כן דמיתי בתחלת המחשבה),
 וכדאותו כי המלאכה ארוכה וכבדה עד מאד, ולריכה יגיעה רבה ושקידה יום יום
 והולאת הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק כל ההון אשר הזילו העוזרים מכיסם,
 די לדרך הנייר המשובת והדפוס היקר, כי יעלה עד יותר מסך שלשת אלפים וחמש
 מאות ר"ט, אזי רפו ידיו ומלך כמו, ונתיאש מן השכר לגמרי, בין כך ובין כך
 כשארתי אני לבדי עם אחי מוה"ר שאול כ"י, ומשא דבר ה' על שכמנו:

עוד זה מלאתי אוהב דבק כאח ה"ה גצאי דהספקות אציונים ידידי הקנין
 התורני כ"ה ירמיה יל"ו בן כהר"ר בענדיט בר"י ז"ל, מנכנדי הקהלה הזאת,
 הוא היה לי לאון ולעזר, ללכת על העושים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההולאות
 והכנסות, אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי לריך לזה זריזות רב
 ושקידה, ואנכי לא נסיתי באלה: וכל ספניו ועסקיו לא מנעוהו מלשמור משמרה,
 זכרה לו אלוה על זאת:

ואני מאז בינותי שחכמד העבודה על מהרש"ד הנ"ל, ולא יוכל שאתה לבדה,
 חליתי את פני אוהבי ידך נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מו"ה הירץ וויזל כ"י,
 המפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים, אשר כתב צמוענות ודעת, לכתוב הצאור
 ע"פ דרכנו על ספר ויקרא: והרב הנ"ל מאשר יקרתי צעיניו ולרוב אהבתו אותי,
 פנה מעסקיו ונתן את לבו לפרש הס' ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכניס בצאורו
 עיונים נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלכות הנפשות, ומעגלי המדות
 והתכונות, לא הניח פרשה שלא חדש בה דברים באחד מענינים הללו, ע"פ דרכו
 בחבורים הנודעים ומפורסמים ממנו: וענותו תרצנו, כי עם כל רומז לבו נתן
 לי רשות לחלוק עליו, והכניס את השגותי וטענותי, סגורות בין ליוני חלמי מרובע,
 בתוך צאוריו, והקורא יבור לו את הישר צעיניו: צספר במדבר וצס' דברים
 שגמרתני עתה בחסד האל ית', נעזרתי בצאורם ע"י אנשים אחרים צעלי צריתי,
 מצניי מדע, אשר להם יד ושם צהורה וצחכמה, אלא שמרוב ענוה לא הרשני
 לגלות את שמם: ומאצד של תקון סופרים משלשה הספרים האחרונים ה"ה המדקדק
 מו"ה שלום כ"י ממעזריטש:

מהרש"ד הנ"ל כתב צסוף הקדמתו לקונטרס עליים לתרופה, שיקר כל
 כללי הדקדוק, הן החלק השייך אל האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע
 ושוא נח, מלעיל ומלרע מתג וגעיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלים
 והמלות עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל
 ההפסק וקטנו וחבורו, וישים החבור ההוא צהקדמת החומש, ולזה תמלא צשני
 הספרים הראשונים צכמה מקומות, בצכרנו יסודות הלשון והנגינה, נאמר שהדבר
 מצואר צהקדמת הספר, ואינו כן, כי צאמת כה היתה עלת מהרש"ד הנ"ל,
 אמנם לצבי לא כן ידמה, כי לא חסרי ספרי דקדוק הלשון אנו, שאצוא אני להוסיף על
 מספרם עוד אחד: כצד חוצרו על כל אלו הענינים ספרים אין קץ, פעם בצארוכה
 פעם צקלרה, ואם אולי יצטר לנו עד היום חבור מספיק על כל כללי הנגינה, הן
 צכ"א ספרים והן צספרי אמ"ח, כי אין צדינו צל' הקדש כי אים המעט מה שכתב
 המדקדק

אור לנתיבה

המדקדק מו"ה זלמן הענא ז"ל, על כ"א ספרים, והחזור הקטן היקר שהדפיס מהרש"ד הכ"ל צ"ס הרב הגדול בעל מרכבת המשנה על הנגינה בספרי אמ"ת, עם כל זה אין מקום לעניינים הללו בראש החזור הזה: ואשרי שת"ל צימיו החנוקה לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן, אין ספק שיחזרו על כל העניינים הללו עוד ספרים אחרים לנורך הילדים הרכים אשר בבית הספר, ולא יספר כל זה:

אמנם לורך גדול ראיתי להזכיר בראש החזור את הכללים, אשר עליהם סמכנו בחרגום הכתובים ובאורם, ואשר לא ימלאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי, למען יצין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו: וכדי לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר חלקי הדבור ושמושיהם, ואתה הקורא שום תשים את הדברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

חלקי הדבור ושמושיהם בלשון

בעלי הלשון מלאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יתלקו לשלשה סוגים, ותהיינה או שמות או פעלים או מלות: ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו. מקלתן סגולות עלמיות, והן שוות בכל הלשונות ההולכות על סדר הגיוני, ומקלתן מקריות, משתנות ומתחלפות לכל עם ועם כלשונו: וכדבר על כל אחד מהן בפרט, ונחקור על גדרו, ועל סגולותיו ושמושו בלשון הקדש: ולפי שהדבור החלוני שהוא המצטא, מיוחס וכערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, לריך שאקדים לך חיזה כללים מחכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב"ם ז"ל במלות ההגיון, עם תוספת באור ושנוי לשון, הרחבה וקלור, כפי הנורך אל ענינו, ועזיבת העיונים, אשר אין בהם תועלת אל כונתיו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי הנתיבה ההיא, ולא שקדו על שיערה:

המשתכל צנפשו ומשגיח על פעולותיה ימלא שיש צמחה להשקיף על שני מושגים (צין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד, ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחר כללי, ויהי' האחד ממין השני או מסוגו, אם לא: ואם הם ממין או סוג אחר, אזי יחברם הכח השופט צנפס ויגזור אומר, **א** הוא ב: ואם לא, יפריד ציניהם ויגזור לומר, **א** אינו ב: ד"מ אם תעלה על רוסך, התפוח הוא אדום, יהי' זה גזירת הכח השופט צנפס לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמימו', ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמימות: וכן אם תאמר האדם הוא מי, הנה מי הוא סוג, והתצונה גזירת שהאדם נכנס וכלל תוך הסוג הזה: ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (בעיני העדער זמט): ואם תאמר, התפוח אינו חן, או האדם אינו עץ השדה, הנה הבדלת צמח התצונה צין שני הרעיונים הללו, וגזר' עליה' שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פערניינענדר זמט): וכל זה במחשבות הנפש ופעולותיה הפנימיות, שהן הדבור הפנימי, ואם ילא המשפט אל הדבור החלוני, ע"י המצטא וההצרה בלשון, או ע"י סימנים אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והדמימה, יקרא מאמר פוסק (אויסטפרוך): ואם כן גם הוא או מחייב או שולל:

מעשה כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים. ממוצג א, אשר עליו ישפוט השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא לבעלי הדבור נושא המשפט (סוביעקט): ממוצג ב, שהוא גדר המין או הסוג שהוא בעלמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא נושא המשפט, (פרעדיקאט): ומפעולת הכח השופט, הגוזר על א שהוא ב, או שאינו ב: וכן הדבר גם בדבור החלוני. אם תרנה להשמיע לזולתך את המשפט ההוא, לריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשיכנס: סי' מורגש לא' שהוא הנושא, וסימן אחר לב' שהוא הנשוא, אשר על ידם תעיר את נפש השומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד לריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח השופט כנפשך, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם, והוא סימן החיוב, או סי' הפרוד וההתנגדות שזיניהם, והוא סי' השלילה: ד"מ אם תאמר השמים הם נבראים, יהי' תיבת השמים סימן הנושא, תיבת נבראים סימן הנושא, ותיבת הם סי' החיוב: וכן אם תאמר השמים אינם נצחיים יהי' תיבת השמים נושא, תיבת נצחיים הנשוא, ותיבת אינם סימן השלילה: והתיבה היא המיוחדת לסימן משפט הנפש והשערתה נקראת לבעלי העיון ההוא הרכבת המשפט (פֶּרְבִּינְדוּגְטוּוֹרְט):

פעמים שיהי' המשפט מוכרח בעלמו ומחויב מלד גדר הדבר ומהותו, עד שאי אפשר בשום אופן שיהי' הדבר זענין אחר: ד"מ מספר השעה הוא מרבע שלשה על שלשה, זהו משפט מחויב ומוכרח, אי אפשר להעלות על הדעת שלא יהי' כן: וכן אין במשלש ישר הקוים זוויה נצב יותר מאחד, או כל משפט הוא אם מחייב או שולל, וכן כל נמצא הוא אם רוח או גשם, כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהי' הדבר על ענין אחר, כי הפכס נמנע וכולל סתירת עלמו:

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי צמוכרות מה שהי' הוא שיהי', ומה שיהי' כבר הוא, ואמתת המשפט נשאר על ענינו ומכוחו כל הימים צלי שנוי וחלוף כלל: לכן לא יהי' בהרכבת המשפטים הללו סימן להוראת הזמן, ולא יתכן לומר מספר השעה היה או יהיה מרבע ג' על ג', וכן ציור המשל' שזכרנו, לא תסמן בהרכבתיהם כי אם החיוב או השלילה גרידא, צלי ענין הזמן העבר או העתיד או הצינוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל: ודרך לשון הקדש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב נאמר ד"מ כל מספר אם זוג אם נפרד, והכוונה כל מספר הוא אם זוג אם נפרד, (יעדע למהו חיזט ענטוועדער גרנדע אונגערנדע), צאין סי' לתיבת חיזט, שהיא תיבת ההרכבה: וסימן השלילה הוא אין או בלתי ודומיהם:

ויש שיהי' ענין המשפט בלתי מחויב מלד גדר הדבר ומהותו, כי אם אפשרי מלד עלמו, אפשר שימלא ואפשר שלא ימלא, ואנחנו גזרנו עליו לאמר שהוא הי' או הוה או יהי' כמלא או בלתי כמלא, ומשפט כזה נקרא משפט מחלט. כגון נח איש צדיק תמים, או ידו אוחזת, השמש יוצא על הארץ ודומיהם: הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ואמתתו תלויה בתולדות העתים והקורות: אם הי' אפשר שלא יהי', ואם הוא בלתי הוה, אפשר שהי' או יהי' וכן בחלופם, ולכך ישתנה צו סימן ההרכבה עם שנויי הזמן, ותוכל לומר נח

ונשאו תואר ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאש תשפוט על השם ההוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר. ולהלן נדבר עוד מזה: באשר יציא הלורך בלשון לשמש הרבה במקור וליחס לו הווארים, יעשו ממנו שם, הנקרא שם המקרה, ד"מ חהבה, שגחה, בריאה, יצירה, ודומיהם: ולכן חז"ל שהלטרכו להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמי המקרה, ישיבה, סיכה, רחילה, נטילה, ודומיהם: והאחרונים הרבו למדש שמות כלה, כפי הלורך בהשתקסם הדרגות העיוניות מלשונות אחרי, אמרו הויה, הפסד, הרס אדמימות ודומיהם:

עיניך רואות בכל הלשונות הנודעות לנו, שלפעמים ותמשו במאמרים שלישיי, וזימנו הנשוא לצד ותיבת ההרכבה לצדה ע"י דבור המליאו, ויאמרו הארץ היתה תהו, יוסף הי' נער, מה יהיו חלמתיו, ודומיהם, מאמר כזה קראנו מאמר שלישיי: ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכל נשוא המשפט עם תיבת ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד"מ ה תחת היה הולך, ילא תחת היה יולא, וכן ישוב, יסקוט, יאכל, ישמרו, ודומיהם:

ודע לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מלד ההסכמה לצדה בלי טעם וסבה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיו, מתי נלטרך להשתמש בפעל ראשי הנקרא דבור המליאות, ומתי הותר לקרר השתמש בפעל שניי: אף יש בזה הבדל צין ל"הק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבהעירותי עליו צביאורי למלות ההגיון להרמז"ס ז"ל, אעתיק משם את הנאות מועיל לכונתינו:

בכל הלשונות הנודעות לי נחרו להשתמש בפעל שני אם היה נשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ויירקען פדער ליידען), או וכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה: והכלל שיהיה רעיון הנשוא שנוי ותמה על ידי פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר השנוי והתמורה ההיא, (פענדערונג דורך ווירקען, פדער אפגען דער פערענדערונג): (ואל תתמה על היות יין משותף לשני ההפכי, לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא אחד יתייב ואחד ישלול, ולכן במצטא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השליל): ד"מ הלך גיג, חי ועבטע, ימות ווירד שטערבען, ינוע ווירד ציך עוועגען, ודומיהם: הענין אשר עליו יורה נשוא המשפט הוא פעולה או קבלת עולה, או הפכס שהוא העדר פעולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל ה נשתמש בפעל וכלול נשוא המשפט והרכבתו בסימן אחד:

אמנם אם יהיה נשוא המשפט לא שנוי ולא העדר שנוי אם מקרה, תואר, או משיג ממשיגי הנושא, כמו שחור, תהו ובהו, אחד, ול, קטן, חכם, רב, מעט, ודומיהם, אז אין לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט ' אחד כי אם תלטרך ליחד לכל אחד מהם סימן לצד, ע"י דבור המליאות, ולו ד"מ וויר שווארן, וויר אולפערזיך, וויר פערזיטט, ווירד זיינט, ווירד פאט, קליין, ווייניע, פיען, וועניג ציין:

כן הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אצל בלשון ודש ימלאו מאמרים משתמשים בפעלים, אף על פי שאין נשוא המשפט לא שנוי העדרו, כ"א תואר מתארי הנושא, כגון חשך משחור, שעורו היה חושך גדל ממך, פירוש אהיה גדול: וכן אדמו עצם, יאדימו, ילבינו, יחכ, זקנתי, שבהי, קטנתי

אור לנתיבה

קטנתי: זכל אלה הפעלס ודומיהס אין רעיון הנשוא לא שנוי ולא העדר שנוי, לכן אס תרנה לתרגס דדזר זלשון אשכנז ד"מ, אי אפשר מזלתי שתשמש דדזר המליאות, ותאמר ויחרן פסטער, איך ווערדע גרעס, או גרעסער זיין, ווער דען רעטה, ווערדען ווייס זיין, ווערדען וויינע זיין, איך וימר פלט, גרויט, קליין: וכן זיתר הלשונות מזכרת, כי זהו הכלל המונח להם, שלא לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אף, כי אס זיהות רעיון הנשוא שנוי או העדרו, ובכל אלו אינו כ"א תאר מתאריהנושא: ואולם זל"הק אס יהיה נשוא המשפט מקרה משתנה, כלומר הנופל את השנויי, נשתמש בפעל שני, אף אס אין הכוונה עתה לדזר על ענין השנויאו העדרו: וכל המשלים מזכרנו ענינם מקרים משתני וזלתי עלמותים לנושא, אן ישתמש זעל ל' הקדש זפעלים: אבל אס יהיה נשוא המשפט תואר עלמותי, ו מקרה קיים זנושא וזלתי נפרד ממנו, אזי תנטרך גם זל"הק להשתמש דדזר המליאות: ויש עוד דזרים ודקדוקים עיונים זענין הזה, אלא שאין להאריך סס, לפי שהס יולאים מזכונתינו: ואתה תן עינוך ולבך על ההבדל הזה שזין הלשון, כי תועלתם רבה זצאור הכתובים וזלעדו א"א לתרגס המקרא זשום לשוןכראוי, כי לא תדע מתי תנטרך להמיר מאמר שני זמאמר שלישי:

והנה זכל הלשונות ס יש שילוה תואר הדזר אל המתואר, זלי גזירת הכת השופט כלל, לא נתייז ולאשלול עתה דזר מדזר זפועל, כי אס נשקוף זמשזנתנו על העלם המתואר כך וכןאז לא יהיה התואר נשוא המאמר, כי אס חלק מתלקי הנושא או הנשוא, ויקראס התואר גרידא: והרמז"ס זשער י"ג ממלות ההגיון קרא לו מאמר מרכב רכבת באור ותנאי: דרך משל אס תאמר העיר הגדולה או העיר הקובה, תשתמש זשס עלם ותואר גרידא, ושניהס נושא המאמר או נשוא: וכן השים השלמים או אנשים שלמים, הנה תיבת השלמים או שלמים וו נשוא המאמר, כ"א תאר גרידא: אבל אס תאמר העיר גדולה, העיר קבה, האנשים שלמים, אז מלות גדולה, קרובה, שלמים, נשוא המאמר לא שמות התואר גרידא: והכלל נשוא המאמר יזוא תמיד זלי ה"א הידיעה, אן אס ילוה אל נושא הנודע זה"א הידיעה, אבל שס התואר גרידא לריך שיטועס העלם המתואר על ידו. ואס יהיה המתואר נודע לריך להודיע גם את התוזה"א הידיעה: ולזה והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ז) גדול נשוא לא תואר גרידא, עיין הזאור שס:

ובלשון אשכנז כך ז הענין, אס יהיה שס התואר גרידא, ישתנה גם הוא זשנוי העלם, כפי המין וספר, תאמר גרעסער אמן, גרעסע פרויט, טענעט בוך, גרעסע אעננער, נע ביזער: אבל אס יהיה השס נשוא המאמר, לא ישתנה לא זמין ולא זמס, כי אס ישאר על מתכותו, כאלו הוא תואר הפעל (פדווערביק): כמו ד אמן חיוט גרעס לא גרעסער, דיא אעננער זינד גרעס לא גרעסע, כמו התואר גרידא. דיא פרויט חיוט גוט, לא גוטע. דיא ווייבער זינד גוט, ז ביזער זינד טעהן, לא טענע: וזיתר הלשונות הנודעות לי לא מלאתי זל זין שתי זכתינות הללו, כ"א משפט אחד לשתיהן:

ימצאו שמות העשאים לא נשוא המאמר ולא נשואו, אף לא חלק מתלקיהס, כ"א מתיחט אליהס יחס מה, וע"י היחס הזה הס מגזילים את הנושא

הנושא או את הנשוא, ומיחדים אותו, להבדיל בינו ובין כל דבר זולתו: ד"מ באו בצל קורתיו, באו מוסב על האנשים האמורים למעלה, והם נושא המאמר, ותיבת באו היא נושא. תיבת בצל אינו לא נושא ולא נושא, כ"א מתייחס אל הנושא, שהיא הנשוא, להגבילו ולהודיע אנה באו: תיבת קורתיו מיוחדת ומגבלת את הנל, להגיד לל של מה היה, והודיע שהוא לל קורתו, וכן כל כמוהו:

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם נושאי המאמר או נושא, או חלק מחלקיהם, לשמות שאינם אלא מתייחסים אליהם: כל שם שהוא חלק מחלקי המשפט, בין שיהיה נושא או נושא, או תואר מתאריהם, יבא ביושר, ויקרא שם ישר (קמזוט רעקטוס, נאמיניטיב, דער נענפֿמול, דיש ערשטע ענדונג): וכל שאינו כ"א מתייחס אל חלק מחלקי המאמר על האופן שזכרנו, יבוא בנטייה, ויקרא השם הנוטה (קמזוט מְבליקוואוט, דיש איבריגען ענדונגען): זכר הרמז"ט ז"ל מזה בשער י"ג מצאור מלות ההגיון, אלא שלא כזו בהם גדר כראוי: והגדר הזה הוא הגיוני, ברור ונכון ומשותף לכל הלשונות, אלא שיתחלפו בדרכי הנטייה ומספרם, ומשפט ל"הק להורות על הנטייה (א) ע"י סמיכות הענין, (ב) על ידי תיבת את, (ג) ע"י אותיות בכל"ס או ע"י התיבות הנאות במקומם, כאשר אנא:

ותדע מזה שכל מאמר אי אפשר שיבאו יותר משני שמות ביושר, והם הנושא והנשוא, וכל מה שיתחבר עמהם. דהיינו אם תשתמש בדבור המניחות, ותבין הנשוא לבדו, כי אז אף הנשוא שם, ובא ביושר, כמו שאמרנו, ויהיה המאמר בעל שני שמות ישרים: ואולם יש שלא יבא במאמר כי אם שם אחד ביושר, והוא במאמר המשתמש בפעל שני, שהוא כולל הנשוא עם התיבה המקשרת, ונותן לשניהן סימן אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא יבא כי אם הנושא הבא ביושר, כי הנשוא נשתנה מתמונת השם, ונסתר בכלל הפעל, ויהי' המאמר בעל שם אחד ישר: ופעמים שישתר גם הנושא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, ד"מ ולאנשים האלה לא תעשו דבר כי על כן וגו', אין בכל המאמר הזה שם ישר כלל, כי הנושאים נוכחים תעשו, או נסתרים באו, והנשואים בכלל הפעלים השניים, ולא נשארו א"כ כי אם שמות נוטים, לאנשים עם למ"ד הנטייה, דבר, הוא הפעול, שדרכו לבוא עם מלת את, בצל עם צי"ת הנטייה, קורתיו והוא נסמך עם הכנוי, כמו שבאר:

והנטייה היא שזכרנו, או היחס שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהיה ממאמר הכמות (עיין מלות ההגיון להרמז"ט ז"ל שער יו"ד ומה שפירשתי שם), ואז אם יהיה יחס השווי והדמיון, יוויין ע"י אות ב, כמו בגן ה' בארץ מצרים (בראשית י"ג י'), כמוך בפרעה (שם מ"ד י"ח): ואם יהי' יחס החלק אל הכל, יסומן ע"י אות מ, יגדל ממנו (שם מ"ט), קטן מהכיל (מ"א ח' ס"ד) קטנתי מכל החסדים (בראשית ל"ב י'): ואם יהי' היחס ההוא ממאמר המנטרף (והוא יחס בין שני דברים, שאין מליחתו באחד מהם כלל, כ"א בהקשה והלטרפות בין שניהם, כגון יחס האב והבן, האדון והעבד, האוהב והנאהב, ודומיהם), אז תקרא הנטייה היא סמיכות ענין (געניטיב, לייגעפֿול, לווייטע ענדונג): ויש בסימן הסמיכות הבדל בין ל"הק ללשונות העמים הנודעות לי, והוא זה: כל"הק ישתנה השם הנסמך, והוא שם הדבר אשר רנית להגבילו ולימרו ע"י ימוסו

עם

אור לנתיבה

עם הדבר אשר הוא מלטרף אליו: וצלשונות אחרות ישנה השם אשר הוא נסמך אליו, שהוא שם הדבר המגביל ומיחד את הסמוך: ד"מ א"ס יהי' הנפרד בנים (קינדער), ותראה להגביל וליחד את הזכים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י יחס מלטרף אל אציהם, תאמר זל"הק בני איש אחד, ותשנה השם המוגבל והמיוחד ע"י היחס ההוא, וזל"הע תאמר, קינדער זיינעט אפנינעט, ותשנה השם המיוחד ומסמן: וכן חית השדה, זל"א טהיערע דעט פעלדעט, ודומיהם: ואם יהיה היחס ההוא ממאמר יפעול, (ע"י מלות ההגיון שם), והוא יחס הפועל אל הפעול, יבוא הפעול עם תיבת אח (דהיינו א"ס יהיה השם כודע, כידוע למדקדקים), והנטייה ההיא הקרא (קויפטן, קלוגעפחן, פיערטע ענדונג): ואם יהיה היחס ממאמר מתפעל, והוא יחס הפעול אל פועלו, אז יש הבדל בין זל"הק ללשונות העמים, שזל"הק יבוא עם מלת אח, כאלו הוא מקויפטן, וזל"הע יבא על משקל ישר כמו נאזינפטן: וטעם לדבר, הנה נא ידעת, שנושא המאמר ונשאו יבאו על משקל ישר, ושאר שמות המאמר יבאו על משקל כוטה, לזה צבניתי האצות (המנדעלנדע לייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר יפעול, יהיה הפועל נושא המאמר, ויבוא על משקל ישר, והפעול יבוא עם אח, על משקל כוטה: אצל צבניתי הזולדות (זיידענדע לייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר מתפעל, יסוב הפעול להיות נושא המאמר: המשל הזה, אמרת ראובן אכל את התפוח: ראובן נושא, התפוח שהוא הפעול נושא, וזל"בסימן מקויפטן: וא"ס תאמר התפוח נאכל מראובן, יסוב התפוח, שהיה נושא המאמר להיות נושא: מעתה יבוא תיבת התפוח בכל צבניתי התולדות שתי צבונות, צבנית הפעול, וצבנית הנושא ומיחי זל"הע עזבו צבנית הפעול, והניחו את השם על משקל ישר, דער מפפעל ויירד געגעסטען, צסימן נאזינפטן: ובעל זל"הק ישתמש צסימן הפעול ויאמר: את התפוח נאכל, אע"פ שזל"היות נושא המאמר, אחרי שלא סר מהיות פעול: לזה זל"הק משפט אחד ליחס מאמר מתפעל, עם יחס מאמר יפעול, ויאמר ד"מ ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ה), יתן את הארץ (במדבר ל"ג ה'), ויושב את משה (שמות י"ח), אף שהיחס בכל אלה ממאמר המתפעל כמשפט צבניתי התולדות: ואני עוררתי על היסוד הזה צבאורי (בראשית א' א').

ויש מלת את שאינה סימן הפעול, ושעורה כמו עם, כמו את יעקב איש וביתו באו (שמות א' א'), ויחלהך חנוך את האלהים (בראשית ה' כ"ב): וההבדל שבין שתי הוראות המלה, הוא שכא"ר יהיה סימן הפעול, יהיה מגזרת נחי ע"ן, והראיה על זה, שעם אותיות הכנוי יאמר אותי ואותך, ודומיהם: וא"ס יהיה הוראתו כהוראת מלת עם, אזי הוא מהכפולים ויאמר צסמיכות, אתי מלבנון (ש"ה ד' ט'), אתי יאכלו (בראשית מ"ג ט'), שזל"הדגש לחסרון הכפול ופעמים שיהי' היחס ההוא ממאמר האנה ומתי (והוא הסוג החמישי והשמיני להרמז"ס ז"ל), והוא יחס הדבר אל המקום או אל הזמן, כי הזמן והמקום מתדמין וכל תנועה ושנוי צומן וצמקום: וסימן יחסי המאמרים הללו ב"ח, למ"ד, מ"ם. כי לכל תנועה ושנוי שלשה גבולים, גבול שמשמנו החיול הדבר להתנווע, גבול שאליו יכונן השנוי או התנועה ההיא, וגבול בו, שזו הדבר עתה צומן המדובר עליו: וכן כל סבה פועלת היא כמו הגבול שממנו, כי מן הסבה ההיא התחלת הפעולה: והסבה התכליתית, מיוחסת אל הגבול שאליו, לפי שהתכלית הוא

הוא
שממנו
הגבול
שכתבו
הסבה
שהוא
ועל
לאמר
ויש
הנאמר
וגו'
אדיר
הזה
ה
הרוב
צמקום
הגוף
שמו
גוף
יאמר
ל"הק
י"ד
צבין
כנוי
כגון
הכוע
כנוי
מן
שמו
כמו
ז
בלע
ממא
סמי
כלס
יפעו
את
הנו
יחס
לד
צמקו

הוא סוף המעשה, כעין הגבול שאליו תכוון הפעולה: ובלשונות העמים הגבול שממנו והגבול שבו מסומנים בסימן חבל מטיף, והגבול שאליו בסימן דנטוף: ובל"הק הגבול שאליו, וככלל צו התכלית, מסומן באות למ"ד, שהוא כמו אל: עיין מה שכתבנו מזה על פירש"י לך לך מארנך (בראשית י"ג א'): והגבול שממנו, ועמו הסבה הפועלת, יסומן באות מ"ם, שהוא כמו מן: והגבול שבו יסומן באות בי"ה, שהוא כמו בו: עיין באורנו על והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ט' ל"ג), ועל במראת הצבאת (שמות ל"ח ט'), וההבדל שבין אמרנו מבשר ומלחם לאמרנו צבא וצלחם, וכן צין אמרנו ממראת הצבאת לאמרנו במראת: ויש עוד שמוש מיוחד ללמ"ד, והוא לכלול הדבר הנאמר צפרט או לפרוט הדבר הנאמר בכלל, כמו לכל כלי המשכון (שמות כ"ז י"ט), לכלל האתח והמופתים וגו' ולכלל היר החזקה ולכלל המורא הגדול (דברים ל"ד י"ג), ויהרג מלכים אדירים לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הצען (תהלים קל"ו ב'), עוררתי על היסוד הזה צכמה מקומות מצאורי, ואין כאן המקום להאריך בו:

חלק מחלקי הדבור נקרא בלע"ז (פרטנאיינע, פירווערטער), על שם שיצאו על הרוב במקו' שהי' נריך לכפול השם, ויצאו תחת השם וצמקומו: המשל צזה במקום שם המדבר יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אחא, וצמקו' הגוף השלישי המדובר בו, יאמר הוא: וכן תחת עבד האיש אשר נזכר עמו בהקודם יאמר עבדו, וכן עבדי, ועבדכם. וצפעלים צמקו' הוציא גוף השומע יאמר הוצאת, במקום הוציא גוף השומע את גוף המדבר יאמר הוצאתני, והרמז"ס ז"ל צמלות ההגיון קראם הנסחרים, וצעלי ל"הק יקראו להם הכנויים, על שם שהאותיות הללו ה א, כ"ף, נו"ן, וי"ו, יו"ד, מ"ם, יצאו תמורת השם כנזכר: גדר הכנויים, שהם סימני היחס שבין כל דבר עם אחד מהגופים, המדבר, והמדובר אליו, והמדובר ממנו: אם כנוי השם, צהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים המדבר או הנוכח או הנסחר, כגון עבדי, עבדך, עברו. או כנוי הפעל, אם יהי' אחד מהגופים הוא הכועל או הפעול, הנושא או הנשא, כגון עשיתי, גמלת, אכלה. או כנוי המלה, כאשר תיוחס המלה אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך, וכן מן מאוד יאמר מאודך כמוני. וכן כנוי השמושים, שמוש הצי"ת, כמו בך, בנו. והלמ"ד לך, לכם. והמ"ם, מני, ממני, כמו מן אני:

ודע שיש הבדל צין חלק הדבור הנקר' לצעלי ל"הק הכנויים, לחלק הנקרא בלע"ז פרטנאיינע: כל"הק לא יקרא היחס ההוא הנזכר כנוי, כי אם צהיותו ממאמר המלטרף או ממאמר יפעול ומתפעל: ממאמר המלטרף, ויצא במקום סמיכות ענין, כמו אבי, אשהך, כשמעו, בואך, צאתך, למענך, כלס במקום שלי, שלך, שלו, שהם סימני הסמיכות: ואם יהיה ממאמר יפעול או ממאמר מתפעל, יצא במקום סימן הפועל והוא השם הישר, או במקום אח, שהוא סימן הפעול: כגון, אהבתך במקום המדבר אוהב את הנוכח, עשיתו, במקום הנוכח עשה את הנסחר: ומלאנו שיצא תחת יחס למ"ד או מ"ם השמוש, היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), במקום היקרה לך, יצאוני במקום יצאו ממני, נהתני במקום נתתה לי, עשיתני, במקום עשיתו לי:

אור לנתיבה

והנה לפעמים תהי' הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המלטרף, או ממאמר יפעול: כגון באהבתו אותה (באשית כ"ט ב'), השעור האהבה אשר לנסתר, וצא במקום הסמיכות, כמו באהבת הנסתר אותה: באהבתה השגה חמיד, (משלי ה' י"ט), הוא ממאמר יפעול, וצא במקום אה, כמו באהבה את הנכהרה, כי המקור יקוצר עם הפועל צמי' יחס המלטרף (געניטיבין), ועם הפועל צסימן יחס יפעול (פקיומטיבין): ומשמרך את השבועה, הוא במקום יחס המלטרף, שהמכונה אליו הוא הנוכח הזומר: לשמרך בדרך, הוא במקו' יחס מהפעל, שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר, וכן דומיהם. וכל ספק כזה נריך שיוצן מענינו: ולזה אני אומר בזכות הכתוב (משלי כ"ז כ"א) מלרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהכונה לא לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי מה שהוא מהלל: שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הנפון בלבו, תצונן בדברים שהם משובחים אללו, ויקריס צעיניו ועי' זה חדע את תכונתו ומדותיו: והצנינה הזאת לאדם, הוא, כמו מלרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יוודעו הסיגים מבין המתכות הטבור:

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים, עד שקלססו מנו שבעת מיני פרחאמינא, ובקלת הלשונות העמידוס על ששה: ואף שאין לורך צל"הק לזכרם ביחוד, ולדרוש על פרטיהם, מכל מקום יש בהם תועלת לתלמידים, המרקדקים אחרי התרגום האשכנזי, ורוגים לדעת מדוע פתח המתרגם פעם ככה, ופעם ככה: ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את שמוסם והוראתם:

המין הראשון כגויי הגוף (פערוענייטע פֿירוערטער), אני, אתה, הוא, היא, אנתנו, אתם, אתן, הם, הן. וזהו כאשר יורו על הגופים שהם נושא המאמר או נשואו, שאז הם צאים על משקל ישר (נקאיימטיבין): ואם הם נוטים יצאו תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים, כהיא היחס שבין חלקי המאמר לדבר אחר: אם סימן הפועל, כגון אותי, אותך, או סימן הגבול, ממני, ממך, לי, לך, צי, צכס, או סימן השווי, כמוני, כמוכס:

ובכלל כנויי הגוף כנויים חוזרים (פרקאיימט רעליפרקט), איך, איך זעלבסט, איך זעלבסט; איינער זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו: חז"ל הרגילו לפרש תיבת עלמו, המאבד את עלמו, לטובת עלמו: וכ' הדר"ק בשרש את, ויראו שוטרי בני ישראל אותם צרע (שמות ה' י"ג), עלמס: ביום המשח אותו (צמדכר ז' פ"ד) עלמו: ויקבור אותו (דברים ל"ד ו') עלמו, כי משח צצע"ה קצר את עלמו, ודעת רז"ל שהס קצר אותו, ויש מדז"ל שפי' גם הם ויקבור אותו עלמו. כמו שאמדו על והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ו) זהו אחד משלשה אהים שהי' ר' ישמעאל דורש בלשון עלמס: וכן יצא אותה, ויקבור אותו: וכן וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח'), עלמס: יצא אותו אל פתח אהל מועד (צמדכר ו' י"ג), יצא עלמי, או פירושו יצא הכהן אותו, עכ"ל:

המין השני כנויי הקנין (פחשעטיומ): איין, דיין, זיין, אוונער (וכו'): והן שאמדנו שהם ממאמר המלטרף, והוראתם הוראת הסמיכות, שהיא יחס מלטרף של כל דבר עם אחד מהגופים: המשל בזה אשתי, השעור אשת גוף המדבר: עיניכם, הוא עיני הנובחים: במקום אברהם ושרה אשת אברהם, יאמר אברהם ושרה אשתו:

המין

המין השלישי כנויים רומזים (דעאָנטרמטיוויז, דיעוער, יענער),
 ודומיהם, זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא, והורחם יחס גוף
 המדבר אל הדברים זולתו, בצחינת המקום, והוא ממאמר האוה: ולדעת
 הרש"ם ז"ל כשהנרמז אליו קרוב אל המדבר, יאמר הוזה (דיעוער היער),
 וכשהוא רחוק ממנו, יאמר הלזה (יענער דָרַט), (עיין באור בראשית ל"ז י"ט):

המין הרביעי כנויי השאלה (אינטערפֿאַגן טיוויז: פֿרַאָגענדע פֿירויִאָרטער)
 והורחם הבקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס: כגון ווער? וויס?
 על משקל ישר אם הוא נושא המאמר או נשואו: דהיינו אם ידענו שהוא אדם,
 כאמר ווער? ובל"הק מי? ואם לא, כאמר וויס? ובל"הק מה? וכו'
 וועלער? וועלע? וועלעס?, איזה? איזו?. ויבא גם על משקל נוטה,
 כגון על משקל הסמיכות, וועסטען? בשלמי?, על משקל הפעול ווען?
 וועלען? וועלע? וועלעס? את מי?, וכן על משקל יחס מה שליו
 (דפֿטין), וועק? וועלעק? וועלער?, למי? למה?

המין החמישי כנויים מצרפים (רעאָנטיוויז, בעליהענדע פֿירויִאָרטער,
 וועלער, וועלע, פֿאַן וועלעקס וכו'), הנבאים כשהרנה לתאר הגוף על ידי מאמר
 שלם, עד שיהי' המאמר ההוא כלו תואר הגוף, כגון במקום אהובך (דיין
 געוועבטער) שאז יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר אשר
 אהבה, (וועלען דואַ זייעבסט), שיהי' התואר מאמר שלם: אז יבא הכנוי לחצר
 המאמר ההוא המתאר עם המתואר: המשל בזה, בנך יחידך אשר אהבת:
 הנה יחידך הוא תואר לבן, והי' יכול לומר בנך יחידך אהובך ע"י שני תואריה,
 אלא שרנה לתאר אהבתו במאמר שלם אהבת, ומלת אשר תקטור המאמר
 ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בל"הע ישמש הכנוי המנרף לשני דברים, לחצר המאמר המתאר עם
 המתואר, ולהורות על מין היחס שבין המתאר למתואר: כגון במשל שזכרנו
 (וועלען דואַ זייעבסט), תיבת וועלען מורה על החצור הנזכר, ותורה כמו
 כן שהיחס הוא יחס הפעול, הבא בסימן (פֿאַן וועלען): וכן (דער אָפֿן, וועלעקס
 דואַ זייעטעט), וועלעקס הוא סי' חצור המתאר עם המתואר, ויורה גם על
 יחס מה שליו (דפֿטין): ובלשון הקדש תיבת אשר מורה על החצור שזכרנו,
 ואם תרנה להודיע גם את מין היחס שבין התואר למתואר, לריך שתוסיף
 עליו את סימנו, ולומר במשל שזכרנו איש אשר אהבה נושה בו (דברים
 כ"ד י"א), גם איש שלומי אשר בטדהי בו (תהלים מ"א י'): וכן תאמר
 ד"מ אשר אליו דברת, אשר לו נחתי, אשר ממנו לוקח: תיבות
 אליו, לו, ממנו, הם סימני מין היחס נוספים על מלת אשר, שהיא סימן
 חצור המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (אינדעפֿיניטן, אויבערשטיאָוטע
 פֿירויִאָרטער), כגון איינער, יעאָנד, איש יִיראַל (במדבר כ"ב ו'),
 (יעאָנד או איינער פֿאַן יִיראַל): וכן לא נפקד מהם איש (שם ל"א מ"ט),
 (יעאָנד): ובמקום הכנוי הצלתי מיוחד (אָפֿן), ישמש בעל ל"הק בפעל נסתר,
 או בפעל נסתר: קרא יתורגס לפעמים (אָפֿן ריען, אָפֿן נוינטע), ויאמר
 המפרשי' שהשעור קרא הקורא: יאָר, יתורגס (אָפֿן טפֿריכט), ודומיהם:
 מסגולות

אור לנתיבה

מסגולות לשון הקודש שלא להשתמש תמיד בכנויי', בכל מקום שאפשר להשתמש בהם, כי אם להוסיף צאור, לכפול השם ולשלו, עד שמנחנו חמשה פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר מ"ט): וכן נאמר וה' המטיר וגו' מאת ה' (בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר מאתו, וכן ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד ז') ולא אמר אלי, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחרת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני הכנוי הנכללים בפעל, כגון ואתה קח לך (שם ל"א ב"ג), והיה די לומר קח לך, וכן ואני אקשה (שם ו' ג'), ההוא אמר (במדבר כ"ג י"ט): והיה זה אם לחזק הכוונה, או לעורר על הפך והתנגדות שבין הדבור הקודם והמאחר, כמו שפירשנו במקומות ההם בצאורנו:

והנה משפט לשון הקודש בכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי על משקל ישר, אף אם היה מהראוי שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות הכנוי הנכפלות על ידה: המשל בזה, ופגריכם אתם (שם י"ד ל"ב), הראוי פגרים שלכם או אשר לכם, אלא שכן לחות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך שזיכרנו לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפירשנו שם: (חיייערע קערפער זיבער): ולשת גם הוא (בראשית ד' כ"ו), מהראוי גם לו: ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), הכונה לבי גם שלי, או אשר לי: הצום צאחוני אני (זכריה ז' ה'), כמו למחוי אותי או לי, דוגמת הכנוי כי: וכן יש לפרש יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ט'), שהוא כמו אוחך יודו אחיך, וכפול לעורר על ההפך שזיכרנו לשמעון ולוי הזכירים בפסוק הקודם, כמו שפי' המפרשים, ובא על משקל ישר אתה כמשפט שזכרנו:

במה שקדם הודעתך שלפעמים מלודך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על הדוב כשוא המאמר) וליחס אליו משיגיו סגולותיו ומקריו, ואמרנו שאז נשתמש במקור הפעל, או בשם המקרה, שענינו עלמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו נושא המאמר. המשל בזה, עלה על רעיוך, כסיל עושה זמה, הנה הכסיל נושא, עושה נושא, זמה הפעול: ורליה לתאר הנושא במשיגיו, ולהודיע איכות הפעולה, תשמע במקור הפעל ותאמר ד"מ כשהוק לבסיל עשות זמה (משלי י' כ"ג), עשות הנושא, כשהוק נושא: וכן ענוש ללדיק לא טוב (שם י"ח כ"ו), ענוש הוא המקור ונעשה נושא המאמר, וממנו נגזר שלילת הטובה, שהיא משיג משיגיו: וכן עשה לדיק ומשפט נבחר לה' מזבח (שם כ"א ג'): וכן בשמות המקרה, פעלת לדיק לסיים (שם י' ט"ז), יראת ה' שהורה (תהלים י"ט י'): יראה שם המקרה, ונגזר ממנו הטהרה בחיוב:

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על נושא המאמר, ויבא על משקל ישר (קאזיניטין) כדין הנושא שהו' חלק ראשי מהמאמר: ויש שיורה על אחד משאר חלקי המאמר הכלתי ראשיים, כי אם מיוחדים אליהם ע"י יחס מיחסי המאמרים שזכרנו למעלה, ואז יבא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הכלתי ראשיים. כגון על הוראת יחס המלטרף, ובא בסמיכות, כמו כימי צאתך (מיכה ז' ט"ו), (דיח טיגע דיינעט אויסליעהענט), צאת הוא המקור משרש ילא, ויחזר עם ימים ע"י יחס המלטרף (געניטין), וכן לצאי דעת (משלי ה' ט"ו): בתחלת עלות הלקש (עמוס ז' א') ודומיהם: ועם יחס מה שאליו, ומכללו

התכלית

התכ
ועס
באו
(י'
יחס
כ"ח)
או
שמו
ראש
עלמ
בעו
המש
(י"
שבו
ותבו
ס)
יהו
למ
ס)
הוא
כי
בל"
בל"
הכ
למס
גרי
טו
בחו
מח
תה
וא
וק
הה
ואו
שא
מק
ואו
תו
הס

התכלית (דמטיין), נסימן למ"ד, כמו להוציא, לדעת, לעשות ודומיהם: ועם יחס מה שממנו, ומכללו הסבה הפועלת (מבומטיין) נסימן מ"ם, מבוא באר לחיראי (בראשית כ"ד כ"ג), משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א' י'): ועם יחס השווי בכ"ף הדמיון, כחצות, כשמעו, ככלותך: ועם יחס הפעול (מקונמטיין), נסימן את כדיו: ואת התרגוך אלי (ישעיה ל"ז כ"ח): והנה בכל המשלים שזכרנו הנה ודומיהם יהיה החלק-הבלתי ראשי פעולה או הפעלה, ובעבור שלא נלטרך ליחד לה זמן מצלתי זמן, נשתמש במקור כמשפט שמוש המקור שזכרנו למעלה: אמנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוא הבלתי ראשי זמן וגוף ומין, אז ישונה משקל הפעל כדיו, ישוץ להיות מאמר שלם בפני עצמו, ויחוצר עם חלקי המאמר הראשיים ע"י אחת מהמלות, כי, למען, בעבור, באו ודומיהם, כאשר נזכר להלן שהמלות הללו מורות על יחסי המשקל הנוטה: המשל בזה, וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ז), אלו רצה להשתמש במקור או צס המקרה, היה אומר וישמע אברם את שבות אחיו, או את שבי אחיו, ובעבור שרצה ליחד הזמן והגוף והמין, אמר נשבה וחצרו עם החלק הראשי על ידי תיבת כי: וכן וידע אונן כי לא לוייהיה הורע (שם ל"ט ט'), הוא כמו וידע אונן היות הורע לא לו: והמקור ההוא או הפעל יהיה, הוא פעול הידיעה (מקונמטיין), ויחוצר עם הפעל ע"י תיבת כי: וכן למען תדע (שמות ט' י"ח), הוא כמו לדעת, והוא (דמטיין), לבעבור נסות (שם כ' י"ט) ומאז באתי (שם כ' כ"ג), הוא כמו מבואי, כמו השחר עלה הוא כעלות השחר: ונטיית הפעל עם מלת כי (דמס), נקר' בל"הע (קמניוקטיין), כי בל"הע ישחנה הפעל כאשר יחוצר אל מאמר ראשי על האופן הזה, משח"כ בל"הק: ודע והבן זה, כי לא מלאתי לנטייה הזאת גדר ראוי לאחד מהמדקדקים בל"הע, אף שהרצו לדבר ממנה, ולבקש לה גדר ככון.

פעמים שנלטרך למצד מקרה התואר ומשיגיו אל התואר עצמי, צלי גזירת הכח השופט לא בחיוב ולא בשלילה, כי אם על דרך הרכבת צאור ותנאי שזכרנו למעלה, באופן שלא יהיה המקרה ההוא נשוא התואר, כי אם מקרה התואר גרידא: המשל בזה, טובה הארץ מאד מאד (במדבר י"ד ז'), הארץ נשוא, טובה נשוא, מאד מקרה הנשוא גרידא: ואלו רצה לגזר ענין המקרה ההוא בחיוב או בשלילה מענין הטובה, היה משתמש צס המקרה, ואומר טובת הארץ מאודית, ד"מ: עכשיו שרצה לגזור שניהם הטובה, ומקרה המאד מהארץ, תהיה מקרה מאד על דרך הרכבת צאור ותנאי, כמו שזכרנו: וכן בפעל, ואולך אתכם קוממיות (שם כ"ו י"ג), פעל ההולכה הוא נשוא המאמר, וקוממיות הוא מקרה ההולכה, אותה הפעל: ואלו רצה לגזור ענין התואר ההוא מהמתואר בחיוב או בשלילה, היה משתמש במקור, או צס המקרה, ואומר בל"ה אתכם היה בקוממיות או הולכת העם היה בקוממיות, עכשיו שאומר ואולך אתכם קוממיות, אין ואולך כי אם נשוא המאמר, וקוממיות הוא מקרה הפעל: ותיבה כזאת נקראת בלשון העמים (מדוערביק, פקרווקרט), ואנחנו קראנו לו ג"כ תואר הפעל, אלא שבאמת הוא פעמים תואר הפעל, ופעמים תואר התואר: כי אם יהיה משפט שלישי, יהיה נשואו שם, ומשיגי הנשוא ההוא המחוברים עמו על דרך הרכבת צאור ותנאי, יהי תוארי הנשוא, שהוא על הרוב

אור לנתיבה

הרוב תואר: ואם יהיה משפט שני, שנשאו פעל, נהדבק עמו מקרה הפעל
ההוא, יהיה תואר הפעל, והראוי א"כ לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה תראה במקומות רבים מבאורנו, שמדרכי ל"הק שיצא תואר הפעל או
מקרה התואר ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו ששם המקרה גרידא בלי שמוש
יורה על מקרה התואר: כגון תיבת קובציות שזכרנו בזה בפלס שם המקרה,
ובלי שמוש, והיא מקרה הפעל: וכן ויאמר ה' פחאם (צמדבר י"ג ד'), פחאוס
הוא תואר האמירה, וצא על משקל שם המקרה בלי שמוש: וישלח יהושע בן נון
מלאכים **חרש** (יהושע ב' א'), **חרש** הוא מקרה השתיקה והלט, והוא תואר
השליחות: וכן אם המלא תמלא בידו הגניבה **חיים** (שמות כ"ג ג'), עיין הבאור
שם: ויצאו על העיר **בטח** (בראשית ל"ד כ"ה), בטח מקרה הציאה, ולכך הוא
בלי שמוש: וילך אליו אג **מעדנות** (שמואל א' ל"ב), מעדנות תואר ההליכה: כי
תשפוט עמים **מישור** (תהלים ס"ז ה'), **מישרים** תשפטו (שם נ"ח ז'), תיבות
מישור ומשרים, אינם פעולים, כי הפעולים הם **עמים ובני אדם**, ואולם
הם מקרי הפעל: **רבת צררוני** (שם קכ"ט א'), וכן הגר אשר בקרצך יעלה
עליך **מעלה מעלה** (דברים כ"ח מ"ג), וצמקום אחר הוא אומר ופנה למעלה
(ישעי' ס' כ"ה), עם למ"ד השמוש: הכך רואה שתיבת למעלה עם שמוש הלמ"ד,
אינה תואר הפעל, כי אם הודעה, לאכה יפנה: ואולם **מעלה מעלה** אינה
הודעת המקום, כי זהו בכלל הפעל **יעלה**, אבל הוא מקרה הפעל: והכוונה
שתי' העליה הדירה, בלי הפסק, ממעלה אל מעלה, ובלי ירידה ביניהם:

והתיבות השלמות המורות על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לצעלי
הלשון מלות צמרט: יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון
(א) **יחס שמושי הנטייה** (מרטיקען), **אח, של, עם, מן, בו, אל:**
(ב) **יחס החיוב:** **יש, בן, הוא:** (ג) והשלילה, **לא (לשולל, ולמזהיר),**
אל, (למתחנן), א"ו (שלילת השם והמקור), א"ו (שלילת הקודם), **ואם אין**
(בראשית ל' א'): **בל, בלי, בלתי, זולת:** (ד) **יחס הספק, פן, והוא**
הספק עם האזהרה ממנו והרחקתו, ואמרו רז"ל פן הוא ל"ת ואם לא יזהיר ממנו ולא
ירחיקו, **יאמר אולי:** (ה) **יחס השאלה והתימה, הלא, אי, איה, אן, אנה, איפך,**
איך, איבכה, איכה, מה, מדוע, מתי, מאין, לאין: (ו) **יחס השווי,**
כמו, כאשר, למשל, כך, ככה, כן לממשל עמו: (ז) **יחס הרמז, הוד,**
הן, ראה, אשר: (ח) **יחס המקום, על, בין, ההח, לעמה, הוך,**
בית, חוץ, פני, אחרי, נגד, מול, נוכח, הנה, פה: (ט) **יחס**
הזמן, עוד, אז, טרם, אחר, אחרי, לפני, עד הנה, עד כה:
(י) **יחס הערך, לפי, כפי:** (יא) **יחס העטף, גם אף, עם, על:** ויש
מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאניונקליטען), כגון (א) **יחס האמצע**
והתכלית, העלה והעלול, הסבה והמסובב, למען, יען, ביען, בגלל,
בעבור, כי, עקב, (ב) **יחס העטף הנזכרות למעלה:** (ג) **יחס ההפך רק,**
אך, לבד, זולת, אפס: (ד) **יחס התנאי, כי, אם, כאשר:** (ה) **ותשובת**
התנאי, או, או אז, וכבר זכרנו במקומות הרבה מבאורנו מדרך הלשון הלח
להשתמש בוי"ו, פעמים לתשובת התנאי, ופעמים לעורר על ההפך: ולכן פעמים
רבות תתרג' הוי"ו בל"א (ו), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (מבער),
לעורר על ההפך: הכל לפי הענין והמשך הדבורים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו:

ויש חיצות מורות על רגשות הנפש והמייתה, כאשר תתפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (חיטטעריעקליפן) כגון סימני התימה, והזרוז, והשמחה, והעלצ, הנקמה והחמלה. הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידד, ודומיהם, והם בלתי משתכות לא צמין ולא במספר. עיין מה שכתבנו מזה צפ' שמות (א' י'): ואין נגינת הטעם מורה על אלו העניינים כלל, כי לא הונחה כי אס להודיע מקומות הרדיפה והעמידה, ואין הבדל בנגינת הטעם בין מאמר פוסק וילכו שניהם יחדו (בראשית כ"ג ו'), לשאלה ואיה השה לעלה? (שם ז') כי אניהם מרכא טפחא וס"פ: וכן צין חרב פתחו רשעים ודרכו קשחם (חבלים ל"ז י"ד), הנאמר בטעם, למאמר אמרה לאל כלעי למה שכחתי (שם מ"ג י'), שהוא תחנה לעורר החמלה, כי הנחת הטעם שזה צגני הכתובים, וכן בדומיהם: הקורא הנצון מטעים כל מה שהוא שוער ומרגיש צנפאו, צקול ומיזה וקריאה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים: ולזה יתרון גדול ללומד מפי סופרים מעל הלומד מפי ספרים, כמו שזכרנו למעלה:

ודע שיש הבדל דק ומדוקדק צין כל אלו המלות, אף אס הן נראות כנדרפות מכל וכל, כי הרדיפה בלי הבדל בהוראה כלל אינה נאות, כי אס למוחר, כאשר העירוותיך: ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אינן נדרפות באמת, כי אס תדקדק בהם תמלא, שהסבה הגורמת שקדמה למסובב תכליתי, והגיעה רלוו המסבב אל המעשה, תחוצר אל המאמר צתיבת יען: ועס צ' ביען, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג): והמסובב או התכלית אשר אליו כוון צעל הרלוו יחוצר אל המאמר הקודם צתיבת לשען: וגס יש הבדל צין חצור השמות לחצור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אס היא שס, תחוצר ע"י ציבת בעבור, והסבה הגורמת על ידי ציבת בגלל, והמאמר השלם המורה על הסבה, אס הוא בודע מאליו או ממה שקדם, יחוצר על ידי ציבת יען (ווייז), כמ"ס, ואס לריך להודעה, כשתמש צתיבת כי (דען): והעלול או הפעולה המאוחרת צזמן יחוצר ע"י ציבת עקב: וכן יש הפרש כזה צין כל המלות הנזכרות, אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רניתי להאריך:

וירתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמות והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המזויים ציד כל אדם, ואין לורך לכפול הדברים בלהג הרבה: וראוי לתנוקת של בית רבן ללמוד הדרכים ההם צצית הספר, כי אס תחנך את הנער הקטן לאט, ותרגילו יוס יוס ללכת צהס, ילמדס צמעט עמל: ותנוק זך השכל צעוד שנתיים שנה ידע את כל הלריך מהס להבין צמקרא, וצדצרי רז"ל וצפירושי המפרשים ז"ל, ואס יזקין יוסף לקח: הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם צימי הילדות והצחורות, וכשחוק הוא לו ללמוד לשונות הרבה, לא כן צימי העמידה: וגס החכם השוקד על צית הספר, ומצין צכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות החדשות, אשר לא נסה צהן, ולא הורגל עליהן מנעוריו, וכדי עמל ויגיעה אס יציאנו ההכרח ללמדס צימים ההם: עד שצימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוצרת על האדם, צמעט שחי אפשר לו ללמוד לשון ליעז, אף אס יהיה צריא צכל חושיו, ומשתמש צכחות נפשו כראוי. ואחרי שזולת הדרכי ההם אי אפשר להבין את דצרי אלהינו, ולדעת את הנרלה צהס על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא הכונה

אור לנתיבה

הכונה הראשונה, איך ישתכל אל הכונה השניה, שהיא מדרש חז"ל, אף כי להרים ראש אל הסוד הכמוס עמהם, ומתום באולרותיהם? אין טוב כי אם למנך צהם את הנער בצית הספר, שעה אחת בכל יום, כאשר תקנו ויסדו אנשי לב צכמה קהלות קדושות בישראל. ומלצד הספרים היקרים אשר בדינו, אין ספק שיחזרו עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים: ואני לא היתה כוונתי צזה המאמר כי אם להעיר אוזן אנשים אשר כגילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים ההם, ואשר מלאתי להם תועלת רב ועלום בהצנת הכתובים לפי עומק פשוטם: כאשר יראה הקורא במקומות רבי' מבאורינו, שלא עמדנו על כונת הכתוב, כי אם בעזר הכללים והיסודות הללו: לכן אמרתי עת ומקום לבאר בהקדמ' הספר את הכללים והעיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים ומרותים עליו, טרם יבא אל מקומות מהכתוב המבוארים על ידם: והמחברים הבאי' יכניסו גם את הכללי' הללו בספרי המנוך שלהם, בלשון קל וקלר, לזורך הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם בצית הספר, במעט העמל והשקידה:

אף לזאת יסלח הקורא הנעים, כי כתבתי בפ' תרומה (שמות כ"ז י"א), בצאור שימלא דמות הכותרת שבראש העמודים בציור אשר בשער הספר, כצבור ומוכת לרגלי העמוד: ובזאת כן היה עם לצבי אז, גם עשיתי את הציור ההוא, ונחתיו לאומן למרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שברו, כאשר נדברנו, אבל לא הלליח במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר וללא הועיל: ובזאת שאין לורך כל כך בציור ההוא להצנת הדברי' הנאמרי' שם, ומי לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמלא בראשי העמודים לתפארת, ובה כעין ארבעה ווי"ן, ראשם קפול ויואל לחוץ כעין זיז קטן, ויש בו כדי להניח שם את הקודם ולהדקו, שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אכלה את פני רעים אהובים, שאם ימלאו בספרים הללו חיזה טעות המדפוס, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הלריך צאור, להודיע לי אם במכתב או בדפוס, למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אוני אוכל לתקן את המעות, ולמנות את החסרון, ועלי להדפיס את התיקון ההוא ולהפיצו בישראל, ועיני לא תחום על הולאת הדפוס, אף כי רצה היא וכבר עלה יותר מאשר דמיתי בתחלת המלחכה הון יקר: אמנם בלע כסף לא ידמה את הטוב והישר, ובגלל הדבר הזה לא רליתי להוסיף על מחיר הספרים מאשר קבעתי להם בקונטרס עלים לתרופה, ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק: אתם אנשי אמת! אוהבי תורת ה'! צמנוכי נא בזאת, אם יש און בספרי' הללו, אל המנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלחו לי, אם בתוכחה מגולה, ואם באהבה מסותרת, כאשר יעלה על דמכס: שימו כה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו אם לא אודה לדברי מן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרנו: העולם עיניו מראות צנוגה האמת בחושך שמו יכוסה, ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי הוא חותמו של הקב"ה וצרוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאורו כלאת השמש בגבורתו: ואתם האמת והשלום אהבו!

בערלין ר"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק:

משה בן רבי מנחם מענדל סופר זלה"ה: